

TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ

- ARALIK VE OCAK AYLARINDAKİ EKONOMİK GELİŞMELER
- MADENCİLİK RANTI VE «DEVLETLEŞTİRME» SORUNU
- NÜKLEER ENERJİ TARTIŞMALARI ÜZERİNE

AYLIK BÜLTEN **56** ŞUBAT 1979

TİB Adına Sahibi : Cumhur AYTULUN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü : Fehim EVSEN

Yönetim Yeri : Karanfil Sok. 14/10. Kızılay - ANKARA

Basıldığı Yer : Çağdaş Basımevi - ANKARA

A B O N E : *Bir yıllık abone tutarı olan 100.— TL. Posta pulu olarak gönderilebilir veya Aybars ÇAĞLAYAN adına 111406 numaralı posta çeki hesabına yatırabilir.*

Yurtdışı abone ücreti 200.— TL. dir.

Bültendeki yazılar kaynak gösterilerek ve içeriği değiştirilmemek şartıyla yayınlanabilir. İlgili sayılardan gönderilmesi rica olunur.

ARALIK VE OCAK AYLARINDAKİ EKONOMİK GELİŞMELER

1. ve 2. MC hükümetleri döneminde, düzenin bir bütün olarak yeniden üretiminin tehlikeye girmesi sonucu, ekonomik, politik ve ideolojik düzeylerde düzenin restorasyonu işlevi ile hükümet olan CHP, her düzeyde bu işlevi yerine getirmek için elinden geleni yapmaktadır.

Ancak CHP'nin tüm çabaları, emperyalizme ve yerli tekelci sermaye nezdinde yeterli olmaktan uzaktır. Onların istedikleri, emekçi sınıf ve tabakaların sömürüye kayıtsız şartsız teslim olmalarıdır. Burjuvazinin sorunlarına çözüm bulmakla yükümlü CHP hükümeti, işlevini, bu teslimiyeti, nesnel olarak da olsa, sağlama doğrultusunda da dürmekte.

Ecevit Hükümeti bağımlı kapitalleşme sürecinin ana sorunu olan «döviz gereksinimi» ni karşılamak için çabalarını sürdürmektedir. «Taze para» bulma konusunda gelişmelerin kilitlendiği nokta IMF olmaktadır. IMF ile ilişkiler, gerek Ecevit Hükümetinin emperyalizmin önerilerini tam anlamıyla uygulamakta «yetersiz» kalması, gerekse emperyalizmin bağımlı ülkelerde, birden fazla iktidar alternatifini diri tutma politikası nedeniyle kısa dönemde taze para sorununa çözüm getirememektedir.

Hükümetin diğer emperyalist finans kuruluşları (OECD, AET) ve ve NATO ile ilişkilerinde aldığı so-

nuç ise aynı olmaktadır. IMF'nin öncülük etmesi beklenmektedir.

Emperyalist-blok dışı ülkelerle (SSCB, Libya, Macaristan vs.) gelişen ilişkiler ise tekelci sermayenin sorununu çözmekte «yetersiz» kalmaktadır.

Ecevit hükümeti, IMF'nin taze para konusunda yeşil ışık yakmaması sonucu, sosyal demokratların iktidarda bulunduğu ülkeler aracılığıyla ekonomik krize çözümler aramıştır. Sosyal demokrat hükümetlerin Türkiye'yi krizden kurtarma (!) girişimleri, OECD bünyesinde «ivedi yardım fonu» nun kurulması ile sonuçlanmıştır. Ancak bunun bedeli de İsveç'te batmakta olan bir şirketle yapılan nükleer enerji santrali konusundaki bir anlaşma olmuştur. Ancak, bu tarihten sonraki gelişmeler ihaleyi kazanan ASEA-ATOM şirketinin koşullarının «uygun» bulunmaması nedeniyle Westinghouse ile anlaşma yapılacak gibi görünmektedir.

«İvedi Yardım Fonu» nun işletilmesi ise ABD, Fransa, Almanya ve İngiltere'nin katıldığı Guadeloupe zirve görüşmelerinin sonuna bırakılmıştır. Guadeloupe zirvesinde Türkiye'nin «sorunlarının çok büyük olduğu», acilen yardım yapılması gerektiği söylenmiş, ancak sonuç dört ülke temsilcisinin katıldığı Bonn zirvesine bırakılmıştır. Bonn zirvesinde ise, yardım için IMF ile «en azından uzun vadede anlaşılması» gerekliliği dayatılmış-

tır. IMF önerileri, her görüşmede Ecevit hükümetinin karşısına dayatılmaktadır.

Yerli tekelci sermaye ise, «bunalımdan kendi öz gücümüze dayanarak kurtulma», «kendi dövizini kendisi bulma» önerilerini gündeme getirmekte ve bu bağlamda ihracat ekonomisi tartışmaları yaygınlaşmaktadır.

İktidara hem emekçi halk kitlelerinin «umudu», hem de hakim sınıfların umudu olarak gelen Ecevit, uyguladığı ekonomi-politika ile halk kitlelerinin gözünde kredisini tüketmiştir. Hakim sınıflar açısından ise, henüz Ecevit hükümeti eliyle alınması gereken ekonomik, politik önlemler olması açısından geçerliliğini korumaktadır. Ancak bu «geçerlilik» Ecevit hükümetinin, oligarşinin sorunlarını çözmemesi bağlamında giderek azalmaktadır.

«UMUDUMUZ ECEVİT» :

«UMUDUMUZ IMF»

Aralık ayı başlarında, emperyalist ülke ve kuruluşların CHP hükümetine kredi sağlama politikasında yeni gelişmeler ortaya çıkmıştır. Borç erteleme konusunda gösterilen «anlayış», bazı ufak tefek kredilerin sağlanması biçiminde somutlaşarak, taze para verme konusunda da belirtmeye başlamıştır. Ancak bu kapıyı açacak anahtar, yine IMF dir.

NATO, OECD, AET gibi emperyalizmin askeri ve ekonomik örgütleri, kredi konusunu gündeme almak için IMF yi beklemektedirler. IMF ise 140 milyon dolar tutarındaki 3. dilim krediyi vermek için, Ecevit hükümeti ile arasında çıkan anlaşmazlıkları çözüme bağlamak istemektedir. Bu anlaşmazlıklar genel olarak iki düzeyde ortaya çıkmıştır:

Birincisi, hükümetin «niyet mektubu»nda vaadettiği uygulamaların IMF tarafından yetersiz görülmesidir. Şöyle ki; para arzının artmasının, KİT açıklarını kapamak ve memur maaşlarına yapılan göstermelik zamlar nedeniyle, kamu harcamalarının artışının ve yüksek enflasyon oranının önüne geçilememiştir. Ayrıca Mart ayında yazılan niyet mektubunda belirtilen «stand-by» süresince hükümetin, hiçbir yeni katlı kur ayarlaması ya da bu etkiyi yapacak başka tür uygulamaları başlatmayacağı, cari uluslararası işlemlere yeni sınırlamalar getirmeyeceği, ithalat üzerinde ödemeler dengesi nedeniyle yeni sınırlamalar getirmeyeceği, mevcut sınırlamaların yoğunlaştırılmayacağı, «taahhütleri» yerine getirilememiştir. Kur ayarlamalarında gecikmeler ve başarısızlıklar da söz konusudur.

Ecevit hükümetinin, IMF önerilerini uygulayabilmek için, canla başla çalışmasına rağmen, Maliye Bakanının Eylül ayında IMF ye gönderdiği mektupta başarısızlık açıkça itiraf edilmektedir.

Anlaşmazlığın somutlandığı ikinci düzey ise, hükümetin ekonomik krizden kurtulmak için, Libya, Irak, İran, Romanya ve Sovyetler Birliği ile giriştiği ekonomik ilişkiler ile ilgilidir. IMF nin bu karşı çıkışının temel nedeni, hükümetin emperyalist kontrolden bağımsız girişimlerinin engellenmek istenmesidir.

Bu başarısızlık karşısında IMF heyeti, sorunları çözümlenmek için hükümete iki öneride bulunmuştur: Bunlardan birincisi, niyet mektubunda taahhüt edilen, ancak yerine getirilemeyen tedbirlerin, daha yoğun bir biçimde uygulanması önerisidir. Bu tedbirler 1979 yılı bütçesinin denkliğinin sağlanması, bu-

nun için kamu harcamalarının kısıtlanması, sürekli zarar eden KİTlerin ürünlerine zam ve yeni bir devalüasyon yapılması şeklindedir. IMF nin savunduğu görüş, ekonomideki toplam talebin kısılması doğrultusunda olduğundan 1979 yılı bütçesiyle ilgili olarak getirdikleri bütçe denkleğinin sağlanması için zarar eden KİTlerin sübvansiyon ve para basımı yoluyla finansmanına son verilmesi ve bunun içinde KİT ürünlerine zam yapılması idi. 1978 yılı içinde KİTlerin zararı 50 milyar lirayı bulmuştu.

KİT ürünlerine zam yapılması isteği Dünya Bankasına bağlı kuruluşlardan IFC (Uluslararası Finans Kuruluşu) tarafından da Türkiye'de sermaye çevreleri ile yapılan bir görüşmede yine dile getiriliyordu. KİTlerde öz kaynak/yabancı kaynak oranının öz kaynak aleyhine gelişimi ve işletme açıklarının hızlı bir tırmanışla artması, KİT'lere kaynak bulmak üzere, Merkez Bankasının karşılıksız para basması yolunu dayatmaktadır. Bu yöntem de Türkiye'de enflasyonu kamçılaman önemli bir etken durumundadır. Ancak KİT'lerin, ağırlıklıla, kaynaklarını tekeli sermayeye aktarmaları bu istenmeyen yönetime başvurulmasını zorunlu kılıyor. Böylece bu açmazın yarattığı sorunlar, sistemin yapısal sorunları durumuna gelmektedir.

Görüşmelerde ele alınan bir diğer konu da devalüasyon yapılarak TL nin değerinin dolar karşısında yeniden düşürülmesidir. IMF nin % 40 oranında devalüasyon istemesi karşısında Türk yetkililerince istenen oranın düşürülmesi pazarlığı yapılmakta. Hükümet yüksek oranlı devalüasyon yerine sürekli kur ayarlamalarının yapılmasından yanadadır. Müezzinoğlu'nun 1 Aralıkta

yaptığı konuşmada kur ayarlamalarının süreceği belirtilmektedir. Nitekim, Müezzinoğlu'nun 13 Eylül 1978 tarihinde IMF ye gönderdiği mektupta da «yabancı paralara karşı Türk parasında % 2.25 lik bir lehte veya aleyhte kur farkı meydana gelince her hafta paramızda ayarlama yapılacaktır» denmektedir. (11 Aralık, Hürriyet)

«Niyet Mektubu» nda yer alan önlemlerden biri olan devalüasyon konusunun Ocak ayında ele alınması kararlaştırıldı. İster devalüasyon, ister kur ayarlaması biçiminde yapılsın, Türk lirasının yabancı paralar karşısındaki değerinin düşürülmesi, ithalatın en önemli bölümünü yatırım ve ara malları ile hammaddenin oluşturduğu Türkiye ekonomisini emekçi halk kitleleri aleyhine etkilemektedir. Çünkü artan maliyetler tekeli sermaye tarafından doğrudan fiatlara yansıtılmaktadır. (İTO toptan eşya fiyatları endeksine göre 1977 Ekim ayından 1978 Ekim ayına kadar fiyatlar % 75 oranında artmıştır.)

Bütün bu görüşmelerin ardından IMF heyetince önerilerinin kabul edilmesi koşuluyla üçüncü dilim kredinin Aralık ayı sonlarında serbest bırakılması beklenmekteyken; önce Ocak ayı sonuna ertelenmiş ve son olarak henüz ne zaman görüşüleceği belli olmayan dördüncü dilim kredi görüşmeleriyle birleştirilerek görüşülmek üzere ikinci bir erteleme yoluna gidilmiştir.

DİĞER EMPERYALİST FİNANS KURULUŞLARI İLE İLİŞKİLER

NATO :

Emperyalizmin askeri bir örgütlenmesi olan NATO da Türkiye'yi içinde bulunduğu ekonomik krizden «kurtarma» kervanına katıldı. Ancak kervan başı yine IMF.

NATO Genel Sekreteri Luns, Ocak başında Türkiye'nin, acele 1.5 milyar dolar yardım gereksinimi bulunduğunu, Türkiye'de iktidara gelebilecek aşırı akımların (faşizm veya komünizm) NATO ile ilişkileri etkileyebileceğini belirtiyordu. Dönemin Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık ise, NATO Savunma Bakanları Komitesi Toplantısında, «eğer yardım sağlanamazsa, topluluk dışı politika yürütürüz» diye «tehdit» savurarak henüz yardım sağlanmadan, AWACS'a (erken uyarı sistemi) katılma kararını imzalıyordu.

Milli Savunma Bakanı AWACS ile ilgili olarak Konya'da üs kurulmasını, döviz için aşındırılmadık kapı bırakılmayan bir dönemde, başta katılma payı olarak 16 milyon dolar, daha sonra bakım için 500 milyon dolar harcanması koşullarını kabul ediyordu.

Türkiye, askeri üslerin varlığı nedeniyle, emperyalizmin ileri bir karakolu olma işlevini yüklenmişken, yeni bir üssün daha açılması, Türkiye'nin bağımsızlığına vurulan yeni bir darbe daha olmaktadır.

NATO üyeleri, Türkiye'de «aşırı» akımların iktidara gelmesini engellemek (!) için kredi verilmesini kararlaştırırken, bir yandan da Türkiye'ye yardımın zaten, AET, OECD, IMF gibi örgütlerce yapıldığı, NATO nezdinde özel bir yardımın gerekli olmadığı görüşünü savunuyorlardı. NATO üyesi ülkeler, NATO nezdinde bir yardım yapma yolunda bir girişimde bulunmalarına karşın Türk hükümeti oyalanılmadan yardım yapılmasını istedi (6 Aralık, Milliyet). Ancak Ocak ayı sonuna kadar NATO nezdinde yardım gerçekleşmedi.

OECD :

Aralık ayı başında, OECD nin

Türkiye üzerine hazırladığı raporda, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik krizden söz edilmekte ve krizin derinleşmesinde, iç talebin artmasının, enflasyonist baskıların, kaynakların yetersiz dağılımının ve ekonominin «içer dönlüklüğü»nün etkin rol oynadıkları belirtilmekte ve «yabancı rekabete daha açık bir ekonomi politikası» önerilmektedir.

OECD'nin Türkiye ekonomisinin kurtarılması (!) doğrultusundaki «yardımları», sadece akıl verme düzeyinde kalmakta, «taze para» sağlanması doğrultusunda bir girişim gözlenmemektedir. Ecevit'in İskandinavya gezisiyle birlikte OECD nezdinde bir «İvedi Yardım Fonu» kurulmuştur. Ecevit'in İskandinavya gezisi sonrasında ise OECD ye bağlı 14 ülkenin Türkiye'nin kendilerine olan borçlarını ertelediği, ancak, kredi konusundaki tartışmaların sonuçlanacağı yer olarak Guadeloupe zirvesinin belirlendiği görülmektedir.

Ocak ayı sonlarında ise OECD Genel Sekreteri Van Lennep, hala «İvedi Yardım Fonu»na katılacak ülkeleri saptamak için toplantılar yapmaktadır.

AET :

Türkiye'nin talepleri AET ile Kasım ayındaki görüşmelerde 5 ana maddede somutlanıyordu :

- 1 — AET'ye ortaklık ya da geçiş döneminin dondurulması,
- 2 — Ekonomik yardım,
- 3 — Tekstil ürünlerinde liberasyon,
- 4 — Tarımsal ürünlerde gümrük avantajı,
- 5 — Emegın serbest dolaşımı.

Ekonomik yardım konusu E. Noel tarafından şöyle cevaplandı-

rılmaktadır; «Türkiye'nin ödemeler dengesini desteklemek, ödeme kapasitesine güç kazandırmak konularında AET'yi oluşturan her ülkenin, her bir batılı ülkenin çıkarlarını ayrı ayrı ilgilendirmesi nedeniyle topluluğun yetkisi yoktur... NATO'dan olsun, AET'den olsun ekonomik yardım beklemenin, bu kайдan bir çıkar yol aramanın pek anlamlı olmadığı gözüküyor.» (3 Aralık, Milliyet) Ayrıca 8 milyarlık yardım konusunda, bunun plânda kullanılacak olması nedeniyle, öncelikle plânın gerçekçiliğinin tartışılması gerektiğini, üstelik IMF nin olumsuz tavrının da kendilerini etkilemekte olduğunu belirtmektedir. (3 Aralık, Cumhuriyet).

Ecevit hükümetinin emperyalist ülkeler nezdindeki çabaları sonucu, batı tarafından AET'nin de katılacağı bir fonun kurulabileceği belirtilmektedir.

Guadeloupe zirvesi sonunda ise diğer emperyalist ülke ve kuruluşlar gibi AET de yardıma karar vermekte, ancak konu 9 Şubat'ta AET üyelerinin yapacakları toplantıya ertelenmektedir. Yani, AET de IMF — Ecevit hükümeti görüşmelerinin sonucunu beklemektedir.

Tekstil ürünlerinde liberasyon konusu ise, geçen yıllarda tanınan olanakların bu yıl daha da azaltılması biçiminde somutlandı. Bunda «AET üyesi İngiltere'nin tekstil sanayicilerinin» baskıları göz önünde bulundurulması gerekli bir etken dir. Bağımlı ülkelerin ihracata yönelik ekonomi modelleri uygulamalarında da en büyük engellerden biri, metropol ülkelerin bu sanayi dallarında üretim yapan sermaye kesimleri olmaktadır.

Tarım ürünleri konusunda AET üyesi ülkeler hâlen bir karara varabilmiş değiller. Emegın ser-

best dolaşımı konusunda, Türkiye'nin talepleri ise «zaten Türkiye'nin talep ettiklerinden daha fazlası uygulanmakta» diye yanıtlanmaktadır.

YENİ BİR «UMUT» :

İSKANDINAV ÜLKELERİ GEZİSİ

Ecevit Aralık ayı içinde İskandinav ülkelerine bir gezi yaptı. Amaçlanan, İskandinav ülkeleri aracılığıyla «Uluslararası İvedi Yardım Fonu» oluşturmaktı. İskandinav ülkeleri, oluşturulacak yardım fonuna katılmaya olumlu yanıt vermektedirler, ancak Türkiye'nin düşüğü ve gittikçe derinleşen ekonomik krizden geçici de olsa kurtulabilmesi için acilen gerekli taze paranın uluslararası finans kuruluşlarından sağlanabilmesi için emperyalist - kapitalist sistemde başı çeken ABD'nin onayının ve/veya desteğinin alınması koşul olarak görülmektedir.

Nitekim OECD Genel Sekreteri Van Lennep şunları söylemektedir : «Avrupa ülkeleri Türkiye'ye yardım konusunda ABD nin öncülük yapmasını beklerler.» (25 Aralık, Hürriyet)

Yine y a p ı l a n görüşmeler sonucu, İsveç'te iflas halinde bulunan bir tekelin (ASEA — ATOM) Türkiye'de nükleer santral kurması konusunda görüşbirliğine varılmıştır. Ancak, bu konuyla ilgili yazıda da ayrıntılarıyla açıklanacağı üzere, bu görüş birliğini daha sonra eyleme dönüştürmek mümkün olmamıştır.

GUADELOUPE ZİRVESİ

İran'da faşist Şah yönetimine karşı hareketin giderek gelişmesi ve Şahın ülkeden kovulması, bugüne kadar emperyalizmin Ortadoğu'daki ileri karakolu işlevini üst

nen bir ülkenin bu işlevini — en azından bugün için — yerine getirmemesi biçiminde somutlanmakta ve Türkiye'nin konumu bu açıdan da emperyalist sistem için daha bir önem kazanmaktadır.

Bunun ötesinde, Türkiye'de Kahraman Maraş faşist katliamının gündeme gelmesi ve ardından sıkıyönetim ilân edilmesiyle politik düzeyde yeni gelişmeler ortaya çıkmıştır.

Ayrıca İskandinav ülkelerinin girişimiyle bir «İvedi Yardım Fonu» oluşturmaya çalışılması ve bu konudaki gelişmeler, Türkiye'nin ivedi yardım gereksiniminin Guadeloupe'ta toplanan dördü zirve gündemine girmesiyle sonuçlanmıştır.

Zirveden sonra Ankara'ya gelen ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Christopher, mesajında «Türkiye'ye yardım programında ABD nin tam katkıda bulunmaya kararlı olduğunu» belirtiyordu. Ancak «IMF ile ilişkilerin bir anlaşma zemini oluşturularak ve karşılıklı işbirliği içinde yürütülmesi gerektiği» de belirtiliyordu. (12 Ocak, Milliyet)

Bu gelişmeler, Türkiye'nin yeni kredi bulmada «yeni bir umut» a sahip olmasından öte gidememiş durumdadır. Christopher ile yapılan görüşmelerden sonra ABD ve Almanya'nın Türkiye'ye 1.5 milyar dolar yardımda bulunabileceği, ABD nin Türkiye'ye yapacağı askeri yardımı arttıracığı söylenmektedir; ama görüşmelerin sonuçlanması 4 ülke temsilcilerinin Bonn'da yapacakları toplantıya bırakılmıştır.

Yeni krediler, Türkiye'nin emperyalizme bağımlılığını pekiştirecek, IMF önerilerini, daha yoğun, daha eksiksiz uygulatacak önemli bir araç olarak kullanılmaktadır.

Ecevit hükümetinin IMF öneri-

lerini tam olarak uygulama konusunda şimdilik direnmesi, gerek Guadeloupe'ta toplanan 4 batılı ülkenin gerekse OECD nin kredi verme işini sürüncemede bırakmasına neden olmaktadır. Hükümet bu durum karşısında, bütçenin açıklanmasından sonra bir dizi istikrar önleminin alınacağını belirtmekte, ayrıca «kendi öz gücüne güvenme», «kendi dövizini kendisi bulma» teması işlenmektedir. Burjuva liberallerini de peşine takan ihracat ekonomisi uygulamaları tartışma konusu olmakta ve bu tartışmalar giderek yoğunlaşmaktadır.

İHRACAT EKONOMİSİ

İhracat ekonomisi tartışmaları, Dünya Bankası başkan yardımcısı Chenery'nin Ekonomik ve Sosyal E-tüdler Konferansında ihracata dayalı sanayileşme modelini ortaya atmasından sonra yoğunlaşarak sürmektedir. Bu görüş hükümet tarafından «ekonomik kurtuluş programı» biçiminde somutlaştırıldı. Ecevit dış ödemeler dengesindeki darboğazdan yaygın biçimde dışa açılarak, Türkiye'nin kendi olanaklarıyla kurtulacağını belirtiyor; Sanayi ve Teknoloji Bakanı Orhan Alp ise, Sanayi Ürünlerinin geliştirilmesi konulu seminerde Türkiye'nin dış ticaret açığının sanayi ürünleri ihracatı ile kapatılabileceğini ileri sürüyordu.

TİSK Genel Başkanı Halit Narin «Türkiye sanayii bugüne kadar hatalı bir yönde gelişmiş, içe dönük bir yapıya varmıştır. Devlet de ihracat yapmak isteyenleri öteki üreticilerden ayrı tutmalı ve kolaylıklar sağlamalıdır.» demektedir.

Görülmektedir ki hükümet ve sermaye çevreleri bu konuda çakışan sözler söylemektedirler.

Özetle bu konuda yapılacak olanlar, «Ekonomik Kurtuluş Programı»

na göre şöyledir: Sanayiciler kendi dövizlerini kendileri yaratmak üzere dışa açılmak için teşvik edilecek, hizmet ihracı ve müteahhitlik çalışmaları ile bazı yatırımlar için Ortadoğu ve Afrika ülkeleriyle ilişkiler kurulacaktır. Yine bu ihracata yönelik uygulamalara katılmak üzere; hükümet bunların yanısıra özel sektör, halk sektörü ve devletin katılacağı bir holding kurmayı, buna mali teminat sağlamak için bir de bankalar konsorsiyumu kurup işletmeyi düşünmektedir. (8 Aralık, Milliyet, Hürriyet)

İhracat ekonomisi tartışmalarına ve uygulamalarına girişilmesi noktasına gelinmesi, dünya ekonomisindeki sermayenin uluslararasılaşma süreciyle doğrudan bağlantılı bir olaydır. «Dünya ekonomik krizi dış ticaret hadlerini bağımlı ülkeler aleyhine bozmuş ve zaten kronik bir dış ödemeler dengesi açığını daha da büyütürken bir krize dönüştürmüştür. Dış açıkların bir krize dönüşmesi sonucunda bu ülkeler, ithalatta kısıtlamaya ve korumaya, ihracatta ikili siyasal anlaşmalar ile dış pazar bulmaya ve borç erteleme, yeni dış finansman kaynakları bulmaya çalışmak zorunda kalmışlardır. Belli bir kapalı ekonomi fetişizmi bağlamında ithal ikamesi, derece derece tüm bağımlı ülkelerde uygulanmaya başlanmıştır... Başlangıçta «bağımlılığı ve dış açıkları azaltmak amacıyla uygulanmaya çalışılan strateji, süreç içinde bağımlılığı ve dış açıkları daha üst düzeye çıkartan bir sonuç üretmiştir. İşte bu paradoks, bağımlı ülkelerde ithal ikamesi yerine alternatif olarak, daha doğrusu tamamlayıcı olarak, «ihracata yönelik sanayi» modelini tartışma platformuna getirmiştir.» (TİB Bülteni, sayı 55)

Bu tartışmalar, özel sektörün «ihracata yönelik sanayileşme» için

de devletçe desteklenmesi noktasına varıyor. Vardığı asıl nokta ise, bu devlet desteğinin maliyetinin emekçi halk yığınlarına ödetilmesi. Çünkü ihracat ekonomisinin gerçekleşme önkoşulları, ucuz işgücü kullanımı, yabancı sermaye ve teşvik önlemlerinin ileri boyutlarda uygulanmasıdır. Konunun emekçi sınıf ve tabakalar açısından önemi ise ucuz işgücü kullanımı ve aşırı sömürü olmaktadır. Böylesi bir ekonomik modelin politik düzeyde gereksinim duyduğu yönetim biçimi ise açık faşizm olacaktır.

BORÇ ERTELEME VE TAZE PARA

Ecevit Hükümetinin, tekelci sermayenin döviz sorununu çözmek için, kapı kapı dolaşmasına, ikili görüşmeler yapmasına, «İvedi Yardım Fonları» oluşturulması girişimlerine rağmen, «taze para» bulmakta çektiği güçlük, emperyalizmin bağımlı ülkelerdeki politikası sonucu süregelmektedir.

Aralık ve Ocak ayları içinde Ecevit Hükümetinin borç erteleme ve «taze para» bulma konusunda kaydettiği «başarılar» ın bilançosu şöyle verilebilir:

ÜLKE	Ertelenen Borç Miktarı (Milyon Dolar)
Norveç	3.6
Avusturya	16.6
Belçika	19.9
F. Almanya	325.4
Avustralya	11.9
A.B.D.	190.9
İsveç	20.8
İtalya	29.4
İsviçre	68.4
Finlandiya	4.0
İspanya	5.0
İngiltere	132.3
Kanada	27.5
Japonya	122.0
TOPLAM	979.2

Kaynak : 26.12.1978, HÜRRIYET

Ertelenen borçların yanısıra, Dünya Bankası kuruluşlarından IFC ile İstanbul Segman Sanayi ve Ticaret A.Ş. arasında 522,780,000 liralık ticaret anlaşması imzalandı. Kooperatifler ve küçük çiftçiler için hazırlanan gelişme projesinin 24 milyon dolarlık kısmını da Dünya Bankası karşılayacaktır. Dünya Bankası ayrıca gübre alımı için 30 milyon dolar, petrol araştırmalarında kullanılmak üzere 2.5 milyon dolar verecektir.

İki Fransız bankasıyla Keban hidroelektrik santralinin ithalat gereksinimlerinde kullanılmak koşuluyla 180 milyon liralık anlaşma ve Libya ile 800 milyon dolarlık sanayi projesi anlaşması imzalanmış bulunuyor.

Gene geçtiğimiz aylarda, bankalar konsorsiyumundan 135 milyon dolar kredi sağlandı ve ABD'nin verdiği 50 milyon dolarlık AID program kredisi onaylandı.

Borç erteleme ve yeni borç edinmenin bilançosu Müezzinoğlu'na göre şöyledir; Garantili ticaretten doğan borçların 853 milyon 300 bin doları ertelenmiştir. Asıl borç yükünü oluşturan banker işlemleri ise 3 milyar 100 milyon doları bulmuştur. 237 bankaya borçlanılması sonucunda 2 milyar 400 milyon doları DÇM'lerden, 428 milyon doları Merkez Bankası kredilerinden, 250 milyon doları ise Merkez Bankası'nın karşılığı var kabul edilerek verilen ödeme emirlerinden oluşan bir meblağ sağlanmıştır. Yine bakana göre, 1978 yılında nakit kredi şeklinde 675 milyon dolar bulunmuş, proje finansmanı kredileri olanlarla birlikte 2 yıla yaygın olmak koşuluyla sağlanan toplam krediler 2 milyar dolara ulaşmıştır. (20 Aralık Gazeteler)

Ekonominin yeniden üretilmesi

koşullarını, emperyalizme bağımlılık nedeniyle kredi — borç — kredi kısır döngüsünde çözme çabasında olan Ecevit, herşey çok iyi gitmekteymişçesine demeçler verebilmektedir.

Zor günleri bile bile iktidara geldiklerini, bundan yakınmadıklarını belirterek «Türkiye'nin Dış ticaret bağımlılığını ortadan kaldırdık. Artık hiçbir ülkeye hiçbirşey istemeye gitmiyoruz. Ürünü müzü, hizmetlerimizi satıp ihtiyacımızı alıyoruz.» demektedir.

Üstelik Ecevit «hiçbir ülkeye hiçbirşey istemeye gitmiyoruz» açıklamasını T.C. Merkez Bankası yeni yönetiminin, Türkiye'nin dış borçlarını takibetmekte yetersiz kalıp, bu işi 200.000 dolar karşılığında yabancı bir bankaya verdiği açıkladığı bir dönemde yapmaktadır.

Ocak ayı içinde borç erteleme başlığında ele alınabilecek olaylardan biri de Wells Fargo konusudur. Konunun tartışılması sürecinde, burjuva basınının da konuya ağırlık vermesi nedeniyle, konu bakanlıklar arası sürtüşmeler ve muhalefet partilerinin spekülasyonları biçiminde gelişti. Türkiye'nin Tarım Kredi Kooperatiflerinde bulunan tüm tarımsal ürünler rehin edilerek Wells Fargo Bank.tan 25 milyon dolar kredi sağlandı. Anlaşma hükmüne göre, borcun ödenmesi halinde rehin edilen ürünler borcu veren kuruluşun belirleyeceği yer ve fiyattan satılabilecektir.

Muhalefet partileri ise «eleştirilerini» Müezzinoğlu'nun MC döneminde rehin edilen altınlardan bahsetmesi üzerine durdurmuşlardır.

Ocak ayı sonlarında Wells Fargo konusundaki gelişmeler Ti-

çaret Bakanı Teoman Köprülüler'in anlaşmanın gözden geçirilmek üzere durdurulduğunu söylemesiyle sonuçlanmaktadır.

EKONOMİK KRİZDEN

ÇIKILDI MI?

Hükümet bunalım içindeki sisteme can verme çabalarını sürdürmekte. Ancak hammadde yokluktan, döviz darlığından fabrikalar kapanmakta, işçiler işten atılmaktadır. İki aylık göstergeler yaşanan bunalımın vardığı boyutlar hakkında bir fikir verebilmek için yeterli düzeydedir.

İç ve dış kaynak darlığı nedeniyle TEK projeleri gerçekleştirilememektedir. Hatta santral birimlerinden birinin çalışması zorunlu olarak durdurulmuştur. (6 Aralık, Milliyet), Bursa Çimento Fabrikasında üretim durmuştur. (7 Aralık, Tercüman) Gebze de tarım ilaç fabrikası da 142 işçisine süresiz izin vererek üretimini durdurmuştur. (13 Aralık, Hürriyet) Bu konudaki diğer gelişmeler şöyle sıralanabilir: Aldıkaçtılar Demir Çelik A.Ş. işçilerine Kasım ayı ücretlerini ödeyememiş, işçiler direnişe geçmiş, fabrika kapanmıştır. (18 Aralık, Hürriyet) Fuel-oil yokluğu nedeniyle Penylux fabrikası kapanmıştır; petrol yokluğundan Ataş'ta üretim durmuştur. Ayrıca TİSK'in bildirdiğine göre 23 şirket ve 12 büyük işadamı iflas etmiştir. (17 Aralık, Tercüman)

Hükümet «Toplumsal Anlaşma» gereği ortaya çıkan toplu sözleşme farkları olan 7,5 milyon TL sınırıyla ödeyememektedir. Hükümet, TÜRK-İŞ'le yapmış olduğu «Toplumsal Anlaşma» ya benzer bir anlaşmayı da işveren kesimi ile yapmak istediğini belirtmiştir. (24 Ocak, Milliyet)

Gittikçe düşen üretim ile de somutlanan ekonomik krizin yükü, dolu dizgin yükselen enflasyon, vergiler ve zamlarla emekçi halkın sırtına yüklenmektedir. Buna karşı artan toplumsal muhalefet sıkıyönetimle durdurulmaya çalışılmaktadır.

Emperyalist finans kuruluşları temsilcilerinin zam önerileri değerlendiriliyor. Dünya Bankası kömür ve elektriğe zam önermiştir. (1 Aralık, Cumhuriyet)

IMF Heyeti Başkanı Woodward ise KİT ürünlerine zam yapılmasını istemiştir. (2 Aralık, Tercüman) Bunların sonucunda Paşabahçe ürünlerine % 30, Et ve Balık Kurumu ürünlerine % 10 — 40 (et dışında), Sümerbank pamuklulara % 26, yününlere % 27,5, ayakkabıya ise % 37 zam yapmıştır. Gıda maddeleri, giyecek, gazyağı, motorin, fuel-oil ve gübreyle yapılan zamlar da bu furyaya eklenmektedir.

Ayrıca petrole yapılacak zam sermaye kesimleri tarafından zincirleme olarak tüm ürünlere yansıtılacağından yeni zamlar da gündemdedir. KİT ürünlerine de IMF ve yerli tekellerin önerileri doğrultusunda zamlar yapılacağı bizzat Ecevit tarafından açıklanmıştır. (10 Şubat, Milliyet)

BİTİRİRKEN...

Sistem gittikçe derinleşen bir bunalım içindedir. Burjuvazi bu bunalımdan çıkış alternatiflerinin tümünü gözönünde bulundurmaktadır. İçinde bulunduğumuz koşullarda, bu alternatiflerden biri olarak görev başında bulunan CHP hükümeti, tekelleri burjuvaziyi çıkarmaktan kurtarabilmek için canla başla çalışmaktadır. Tekelleri sermayenin çıkmazının bu kesitte düğümlendiği nokta döviz sorunudur.

Sorunun çözümünde ise iki şeyin gerçekleştirilmesi gündemdedir: Biri eski borçların ödeme sürelerinin uzatılması diğeri ise yeni kredi sağlanmasıdır. Ekonomik krizin yükünün emekçi halklara yüklenmesi ise, toplumsal muhalefetin gittikçe güçlenmesini getirirken, burjuvazinin karşısına çözüm bekleyen başka bir sorun çıkmaktadır; Toplumsal muhalefetin bastırılması.

Tüm bu sorunları burjuvazi ve ideologları kendi sınıf perspektiflerinden almaktadırlar. Oysa bizim bu sorunları incelemedeki amacımız, emekçi sınıf ve tabakaların iktidar mücadelesine katkıda bulunmak için konjonktürün ekonomik ve politik gerçeklerini açıklamaktır. Bu noktada söylenecek şey şudur : Ecevit gün geçtikçe kabaran dış borçları bilinmeyen tarihlere erteleyebilse de, milyarlarca dolar tutarında taze para bulmayı başarsa da, tüm bunların getireceği so-

nuç emperyalizme daha fazla bağlanmak olacaktır. Aynı Ecevit hükümeti ya da başka bir hükümet tekelci burjuvazinin bu sorunlarına çözüm bulamasa da son tahlilde çözülemeyecek olan sorun burjuvazinin sorunudur. Türkiye ekonomisinin krizi alabildiğine derinleştiği için bunun yükünü emekçi halk çekmektedir, aynı ekonomi refahta olduğunda, bundan karlı çıkan gene burjuvazi olacaktır, ki tüm bunlar ülke ekonomisinin çöküntü dönemi ile nisbeten refahta olduğu dönemlerde emekçi halkların durumlarının değişmeyeceği anlamına gelmemektedir. Emperyalist - Kapitalist sistem içinde yer aldığı sürece her koşulda çekilecek cefanın emekçi halkların olacağı anlamına gelmektedir. Emperyalist - Kapitalist sistem bir çözümsüzlük içindedir. Çözüm, mevcut sistemi restore etmek, üç ya da beş yıl daha çarkını çevirebileceği ortamı kurmak değildir.

TÜSTAV

MADENCİLİK RANTI VE «DEVLETLEŞTİRME» SORUNU

1. GİRİŞ :

Emperyalist tekel, doğası gereği, egemenliğini sürdürebilmek için daima yeniden - üretim gereklerini de denetim altında bulundurmak veya bunun koşullarını hazırlamak, böylece iç ve dış rekabet, hızlı teknolojik değişmeler, buhranlar gibi kar oranını -hatta yatırılan sermayeyi- tehdit eden olguların yaratabileceği olumsuz etkileri azaltmanın yollarını arar.

Hem genişletilmiş yeniden - üretim gereklerini yerine getirebilmek hem de rakipleri karşısında güçlü olabilmek için emperyalist tekel, hammadde kaynaklarını denetimi altında tutmayı hedefler. Bu hedefine ulaştığı oranda hem geleceğini belirli ölçülerde garanti altına alır hem de bu kaynakları rakiplerinin kullanımına kapatarak onlara karşı bir saldırı silâhı olarak kullanabilir.

Emperyalist tekellerin hammadde kaynakları üzerine denetim kurma politikaları, daha 20. yüzyılın başlarında büyük önem kazanmıştır. Tekellerin bu politikalarını Lenin şöyle anlatmaktadır; «Yoğunlaşma öyle bir noktaya gelmiştir ki, artık bir ülkedeki hatta göreceğimiz gibi, birçok ülkedeki ya da bütün dünyadaki bütün hammadde kaynaklarının (sözgelimi demir cevheri rezervlerinin) yaklaşık bir envanterini yapmak mümkün olmaktadır. Sadece bu envanter yapılmakla kalmıyor, aynı zamanda

bütün bu kaynaklar dev tekel grupları tarafından ele geçiriliyor.» (1)

Özellikle hammadde üretiminin nihai ürünün pazarlamasına kadar tüm evreleri, bir tek tek elci birlik içinde toplayabilen dikey birleşmeler, ağırlıklı hammadde kaynaklarına sahip olmaları nedeniyle en yüksek kar oranlarını sağlamaktadırlar. Diğer tekellerin de çabası hammadde kaynaklarına sahip olma doğrultusundadır. Hammadde kaynaklarının sınırlı oluşu ve yeniden üretilemez özellikleri, tekeller arasındaki bu çekişmeyi daha da hızlandırmıştır. Artık hedef yalnız mevcut hammadde kaynakları üzerinde denetim kurmak değil, potansiyel olarak varolan kaynakları ve bunun ötesinde maden bulunması muhtemel toprakları da denetim altında bulundurmaktır. «Mali sermaye, dikkatini sadece şimdiye kadar bilinen hammadde kaynaklarına çevirmiş değildir; muhtemel kaynaklarla da ilgilenir. Çünkü günümüzde teknik, dev adımlarla ilerlemektedir; bugün elverişsiz durumda olan bir toprak, yarın yeni bir buluş sayesinde birden değer kazanabilir. (Büyük bir banka bu amaçla mühendislerden, tarım uzmanlarından meydana gelen bir ekip kurabilir). Yeter ki, önemli ölçüde sermaye yatırılsın. Zengin maden yataklarının araştırılmasında, hammaddelerin işlenilmesi ve kul-

1. V.İLENİN — Emperyalizm, Sol Yayınları, s. 32, 1969 - Ankara.

lanılması, yeni yöntemlerin de bulunması böyledir. Mali sermayenin ekonomik alanını, hatta bütün alanını genişletmek yolunda gösterdiği kaçınılmaz eğilim bundan doğmaktadır.» (2) 1900'lerin başında Lenin'in parmak bastığı bu olgu, sonraki yıllarda giderek ağırlık kazandı. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası emperyalist ülkelerin hammadde gereksinmelerinin büyük bir kısmını bağımlı ülkelere sağlamak yoluna gitmeleri, bu ülkelere emperyalizmin gizli işgalini gerektiren en önemli öğelerden birisi oldu.

Bu gizli işgalin gerekçesini daha somut olarak ortaya koyabilmek için madencilik sektörü üretiminin % 95'ini oluşturan dokuz madene ilişkin bir analizin sonuçlarını ortaya koymak uygun olacaktır. Boksit (alüminyum cevheri), bakır, demir, kurşun, manganez, nikel, fosfor, kalay ve çinko için yapılan analiz, emperyalist ülkelere kullanılan 9 madenin 1950 yılında % 44; 1960'da % 55; 1970'de % 59 oranında dışalım yoluyla karşılanabildiğini ortaya koymaktadır. Bu oranın 1980'de % 68 olması beklenmektedir (3). Bugün «sosyalist» ülkeler, kendine yeter bir üretim ve tüketim politikası izlemektedir. 1980 yılında, toplam dünya maden üretiminin % 37 oranında emperyalist; % 25 oranında «sosyalist» ülkelere; % 38 oranında ise bağımlı ülkelere üretileceği tahmin edilmektedir. Buna karşılık maden kullanımının ise % 66 oranında emperyalist, % 26 oranında «sosyalist», % 8 oranında ise bağımlı ülkelere olacağı sözkonusu

analizin sonuçları olarak ortaya konulmuştur. Görüldüğü gibi, emperyalizme bağımlı ülkeler, kendi ürettikleri madenlerin ancak 1/5'ini kullanabilmektedirler. Geriye kalan 4/5'lük miktar, emperyalist ülkelere kullanılmaktadır.

Emperyalist tekellerin hammadde gereksinmelerini artan oranlarda bağımlı ülkelere karşıyor olmaları, sözkonusu madenlerin sadece bağımlı ülke topraklarında olduğu, emperyalist ülke topraklarında bu madenlerin bulunmadığı gibi bir kanıyı uyandırmamalıdır.

Emperyalist tekeller, kendi ülke topraklarında da bu madenlere sahip olabilirler. Ancak, emperyalist tekelin tercihini, her zaman gerekli hammaddenin maliyet fiyatı belirler. İleride de ele alacağımız gibi, nerede doğa koşulları daha elverişliyse, yani daha az emekle daha çok cevher çıkarılabiliyorsa, emek gücünün fiyatı daha ucuz ise, emperyalist tekeller oradan hammadde sağlamaya yönelecektir. Buna karşılık, maliyetin görece yüksek olacağı kaynakları da kendi denetiminde yedeğine alacaktır. Nitekim, bugün, tekeller hammadde kaynaklarının «tükenebilir» özelliğini de gözönünde bulundurarak, bir taraftan daha az hammadde kullanabilecek teknolojilere başvurmakta, bir taraftan sentetik ürünleri ikame etmeye çalışmakta, diğer taraftan da denetim altında tuttukları hammadde kaynaklarını, maliyeti en ucuz olandan en pahalı olana kadar bir hiyerarşi içerisinde sokmakta ve önce görece en ucuz maliyetli kaynakları kullanarak politikalarını uygulamaya çalışmaktadırlar. Bugün de bu politika, bağımlı ülkelerin doğa koşullarının daha elverişli, emek gücünün fiyatının daha ucuz olması, yani hammaddeyi elde etmenin maliyet fiyatının da-

2. V.İLENİN — a.g.e., s. 104,

3. Devrimci Yol, Sayı 7, «Geri Kalmış Ülkeler, Emperyalizm ve Madencilik», sayfa 7, Ağustos 1977.

ha düşük olması nedeniyle öncelikle bağımlı ülkelerin topraklarındaki hammaddeyi kullanmayı rasyonel kılmaktadır.

Yine daha önce belirttiğimiz gibi, tekel için, sadece mevcut kaynakların değil, potansiyel ve muhtemel olan kaynakların da önem taşınması, denetim sorununu canalıcı bir niteliğe büründürmektedir.

Emperyalizm, bağımlı ülkelerdeki denetim politikası için çeşitli araçlar kullanabilmektedir. Bu, doğrudan emperyalist yatırımlar veya yerli paravan şirketler biçiminde olabileceği gibi bağımlı ülke hükümetlerine dayatılan belli programlar biçiminde de somutlaşabilmektedir.

Emperyalizm için denetim politikasının gereği olarak, maden envanterleri çıkartmak dirimsel bir önem kazanmıştır. Türkiye ile ilgili böyle bir envanter, geçtiğimiz yıl **Türkiye Sınai Kalkınma Bankası** aracılığıyla yapılmıştır. Emperyalizmin Türkiye için içsel bir olgu olma sürecinin bir parçası olarak, II. Paylaşım Savaşı sonrası birçok bağımlı ülkede olduğu gibi Türkiye'de de kurulan bu banka, tüm maden işletmelerine gönderdiği anket formlarıyla mevcut, potansiyel ve muhtemel maden rezervlerini tespit ettirerek, **Türkiye Madencilik Envanteri** çıkarttırmıştır.

Özetlemek gerekirse; emperyalist tekeller, genişletilmiş yeniden üretim koşullarının gerektirdiği maliyeti en ucuz hammaddeyi sağlamak ve hammadde kaynaklarının kullanımını birbirine kapatmak; böylece üstünlüklerini sürdürdüğümenin önemli bir aracını ellerinde bulundurmak için, yoğun bir çekişme içindedirler. Tekellerin bu politikaları hammadde kaynaklarının, bugün için, bağımlı ülkelerden da-

ha ucuza sağlanıyor olmasından dolayı, bağımlı ülke halklarını doğrudan etkilemektedir. Bağımlı ülke halklarının billurlaşmış emeğinden başka birşey olmayan madenler, bir taraftan bu ülkelerden değerlerinin altında ham veya yarı - işlenmiş biçimde alınmakta, çeşitli mamul ürünler haline getirilerek tekel fiyatlarıyla yeniden bu halklara satılmakta —böylece o ülkede yaratılan toplam değer in önemli bir kısmı gasp edilmekte— bir taraftan da emperyalist politikaya uyarlı olarak, sağlanan imtiyazlarla maden sahaları denetim altında tutulmakta, bu ülke halklarının kullanımına kapatılmaktadır. Bağımlı ülke özellikle devlet işletmeleri aracılığıyla hammaddeyi edinse bile, onu işleyecek teknoloji, makina, donanım tekellerin elinde olduğundan emperyalist politikaya uymak zorunda bırakılmaktadır.

Yukarıda belirttiğimiz emperyalist politikaya karşı, bağımlı ülkelerdeki çeşitli radikal kesimler «önlem» olarak «**madenlerin devletleştirilmesi**» veya «**madenlerin devletçe işletilmesi**» talepleriyle ortaya çıkmaktadırlar. Hatta, bazı durumlarda bu doğrultudaki bir girişim, emperyalizmin resmi örgütlerince de onay görmektedir. Nitekim, Türkiye'de çıkarılan «**Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Kanun**» uyarınca linyit kömürleri ve demir cevherlerinin devletçe işletilmesi sözkonusu olduğunda, Türkiye'yi ziyaret eden Dünya Bankası Başkanı Mc Namara bu durumu «memnuniyetle» karşıladığını belirtmekteydi. Bu «çekişme»yi nasıl açıklayabiliriz?

«Devletleştirme» girişimi, emperyalist tekeller ve onların yerli uzantıları /bağımlı ülke devleti/ bağımlı ülkenin emekçi halkları arasındaki ilişkileri hangi yönde etki-

leyebilir? «Devletleştirme», düzeni tehdit edici bir öge midir, yoksa düzen - içi bir öge midir? İşçi sınıfı nasıl bir «devletleştirme» talebiyle ortaya çıkmalıdır? Bu yazıda yukarıdaki sorulara cevap arayacağız.

2. YÖNTEM ÜZERİNE

Yazıda izleyeceğimiz yöntemle ilişkin olarak Lenin'in önerisine uyacağız. «Karmaşık toplumsal ve ekonomik bir sorunu çözmek gerektiği zaman» diyor Lenin, «insanın en tipik durumu, bütün karmaşık dış etki ve koşulların dışındaki bir durumu ele alarak işe girişmesi, aynı zamanda bir yandan da bu dış ve karmaşık koşulları tek tek bir araya toplaması ve bu durumla ilgili olarak ulaştığı çözümü daha sonraki süreçte bir ön bilgi olarak kullanması zorunludur.» (4)

«Yeraltı - yerüstü kaynakların devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu emperyalizme bağımlı Türkiye'de, doğal güçlerin işletilmesiyle elde edilen artık değer paylaşımı, kimlerce ve nasıl gerçekleştirilmektedir?» sorununu anlamak, Lenin'in de önerdiği gibi karmaşık dış etki ve koşulların dışındaki bir durumu ele almakla mümkün olabilir. Bu görece yalın durum, Marx'ın esas olarak tarımsal rantı çözümlenmek üzere Kapital'in III. cildinde izlediği yöntem olacaktır. Çünkü; «Asıl madencilik rantı, tarımsal rantla aynı yoldan belirlenir.» (5) Buna göre, başta kuracağımız model, şu üç sınıf arasındaki toplumsal ilişkiyi temel a-

lacaktır; 1. Arazi sahibi, 2. Kiracı maden kapitalisti, 3. Maden işçileri.

Önce, maden işçilerince yaratılan artık - değer, ücret - kar - rant biçiminde bu üç sınıf arasında nasıl dağıtıldığı sorunu ele alınacaktır. Bu görece yalın modelin içine daha sonra «dış ve karmaşık koşulları» —devlet ve tekeller— sokarak durumla ilgili olarak ulaştığımız çözümü, «madenlerin devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu emperyalizme bağımlı Türkiye» karmaşık sorununun çözümünde bir önbilgi olarak kullanabileceğiz.

O halde soruna, arazi sahibi, kapitalist maden işletmecisi ve ücretli maden işçisi arasındaki ilişkiyle örülü bir modelle başlayabiliriz.

3. MADENCİLİK RANTI

Yapılması gereken ilk önerme, maden cevherlerinin billurlaşmış emekten başka hiçbirşey olmadıklarıdır. Bugün en «stratejik» diye adlandırılan madenler bile toprak altında buldukları sürece hiçbir değere sahip değildirler. Cevher, ancak, onu çıkaran işçinin harcadığı, sinir, kas, alınterinin kendisinde maddleşmesiyle bir değere sahip olur. Bakir toprak ve —ekonomik bakış açısıyla— su, insandan bağımsız olarak vardır ve insan emeğinin evrensel konusu (nesnesi) dur. «Çevresiyle yakın bağlarını ancak emeğin çözdüğü her şey, doğanın kendiliğinden sağladığı ve emeğin işlediği konulardır. Yakaladığımız ve yaşadığı ortamdan çekip aldığımız balık, bakir ormanda devirdiğimiz tomruk ve maden yataklarından çıkardığımız maden cevherleri bunun örnekleridir. Öte yandan, eğer emeğin konusu, deyim yerindeyse, daha önceki bir emeğin

4. V.İ. LENİN — Tarım Sorunları, s. 291, Sol Yayınları, 1976 - Ankara.
5. K. MARKS — Kapital Cilt III, s. 813, Sol Yayınları, 1978 - Ankara.

süzgeçinden geçmişse, buna hammadde diyoruz; daha önce çıkarılmış olan ve yıkanmaya hazır maden cevheri gibi. Bütün hammaddeler emeğin konusudur, ama her emek konusu hammadde değildir; bu, her şey daha önce harcanan emek yoluyla bir değişiklik geçirdikten sonra ancak hammadde olabilir.» (6)

Böylece temel önermemiz, hammadde dediğimiz şeylerin de emek ürünü olduklarıdır. Uygun doğa koşulları ne artı - emeği ne de dolaşısıyla artık - değeri yaratır. O, sadece, işçiye bir olanak sağlar; daha az emekle doğayı dönüştürebilmek olanağını. Bu nedenle «zengin maden yatakları» dediğimizde daha az emek harcayarak maden çıkarmaya elverişli doğal koşullardan söz ediyoruz demektir. Ona «zenginlik» sıfatını kazandıran, daha az emek talep etmesi özelliğidir.

Böylece, cevher biçiminde maddeleşmiş emek olan ürün; gerekli - ürün ve artı - ürün olmak üzere ikiye ayrılır. Gerekli ürün, işçinin asgari yaşam koşullarını sağlayabilmek için ona verilen ücreti, artı ürün ise, sermaye üzerinden ortalama karı ve madencilik rantını içerir. Rantın nedeni Marx'ca şöyle belirtilir; «Nerede doğal güçler tekel altına alınabiliyorsa ve onları kullanan sanayici kapitaliste bir artı - kar güvencesi veriyorsa, ister çağlayanlar, zengin madenler, balıkla dolu sular, ister daha elverişli bir yerde bulunan bir arsa olsun, burada yeryüzünün bir bölümüne tasarruf nedeniyle bu doğal nesnelere sahibi haline gelmiş olan kişi, bu artı - karı rant biçiminde işlev yapmakta olan sermayeden çekip

6. K.MARKS — Kapital Cilt I, s. 195, Sol Yayınları, 1976 - Ankara.

alacaktır.» (7) Demek ki, rantın, doğal güçlerin belli kişi veya kişilerin mülkiyetinde olması ve diğerlerinin bundan mahrum bırakılmasıyla ilgisi vardır. Ancak eklenmesi gereken, doğal güçler üzerindeki tekelin iki katlı bir tekel olduğudur. Doğal güçler üzerinde —tarımsal toprakta, maden yataklarında, göllerde, vb.— hem kapitalist işletmecinin hem de doğa gücünün mülkiyetini elinde bulduranın tekeli vardır. Doğal güçlerin tekeliyle ilgili ranta **toprak rantı** denilir. Bu doğal güç, tarım ise toprak rantı, tarımsal rant; maden ise **madencilik rantı**, bir arsa ise **arsa rantı**, vb. adını alır. Bizim ilgi alanımız maden olduğuna göre, madenlerin bulunduğu toprağın iki katlı tekelinin neler olduğunu görelim.

3.1. KAPİTALİST MADEN İŞLETMESİ TEKELİ

Lenin'in «toprak ekonomisi tekel» adını da verdiği bu tekel, madenin bulunduğu arazideki mülkiyetin varlığından ve arazi sahipliğinin biçiminden (ister özel ister devlet mülkü olsun) tamamen bağımsız olarak arazinin sınırlılığını, kapitalist işletmece işgalini içerir. Bunun dışında, tek tek maden yatakları da verimliliklerine ve pazara yakınlıklarına göre birbirlerinden farklılık gösterirler. Bu farklılık uzunca bir süre varlığını korur. Farklı nitelikte, özellikle daha zengin maden yatakları sınırlı ölçüde mevcuttur, çoğaltılamazlar.

Maden yataklarının bu sınırlı olma özellikleri, her maden yatağının bir işletme konusu olarak belirli bir maden kapitalistince tekelleştirilmesine yolaçar. Bu nedenle, başka bir maden kapitalisti, ser-

7. K.MARKS — Kapital Cilt III, s. 811

mayesini bu madene aynı zamanda yatıramaz, başka bir işgal edilmiş maden bulmak durumundadır.

3.2. ÖZEL ARAZİ MÜLKİYETİ TEKELİ

Burada, arazi sahibi, özel mülkiyetine sahip olduğundan dolayı isterse bu doğal güçten yararlanmayı engelleyebilir. Onu, toplumsal üretimin dışında tutabilme tekeline sahiptir. Böylece arazi sahibi, özel arazi mülkiyetinin tekeli, kiracı kapitalist ise kapitalist maden işletmesinin tekeli elinde tutar. Arazi sahibinin, kendisinin madeni işletmesi birşey değiştirmez. Bu durumda doğal güçler üzerindeki iki katlı tekele tek başına sahip olur.

Kapitalist maden işletmesi tekeli, maden üretiminden ortaya çıkar. Çünkü bu, madenin sınırlı oluşu ve istenildiğinde yeniden üretilmemesiyle ilgili bir durumdur. Yeni kaynakların da bulunması bu durumu değiştirmez. Bu durumda, kapitalist maden tekeli, sadece yeni bir düzeyde gerçekleşmiş ancak, varlığını da sürdürmüştür.

Kapitalist maden işletmesi tekeli, madendeki mülkiyet biçimlerinden bağımsız olarak vardır. Buna karşılık özel arazi mülkiyetindeki tekeli, arazinin mülkiyetine sahip olmayı ön-gerektirir.

Özetle, kapitalizmde bu iki tekelin varlığı, kapitalist maden rantının nedenidir. Kapitalist maden işletmesindeki tekeli **farklılık rantını** arazinin özel mülkiyetindeki tekeli ise **mutlak rantı** oluşturur. Ama bu, tekelin kendiliğinden rant yarattığı anlamına gelmediği gibi, madenin kendiliğinden rant sağladığı anlamına da gelmez. Rantın özü, maddeleşmiş emektir. Doğal güçler üzerindeki tekeli, sadece artık değerlerin bir bölümünün ranta

dönüşmesini sağlar. Sadece bu ölçüde doğal güçler üzerindeki tekeli, rantın nedenidir.

4. FARKLILIK RANTI

Kapitalist doğal güçleri işletme tekeli, madencilikte, tarımda, balıkçılıkta, vb. kapitalizmin birtakım ekonomik yasalarının somut görünüş biçimlerinde bir dizi değişikliğe yol açar. Bunlardan en önemlisi, tarım, maden, vb. ürünlerinin toplumsal değer büyüklüklerinin belirlenmesinde ortaya çıkar.

Sanayide toplumsal değer büyüklüğü, doğal güçlerden elde edilen ürünlerin toplumsal değer büyüklüklerinden farklı bir biçimde oluşur. Sanayide, çeşitli artık değer kütleleri, bir ortalama kar halinde eşitlenirler ve toplumsal sermayenin tam parçaları olarak bireysel sermayelere eşit olarak dağılırlar. Tarım ve madende ise toplumsal değer büyüklüğü başka yoldan belirlenir. Doğa koşullarının elverişliliği, üretimin yüksekliği, üretkenliği burada en önemli etkenlerdir. Diğer üretim koşulları eşit alındığında, birim toprak yüzeyi başına üretimin yüksekliği, madenin verimliliğine bağlıdır. Birim alana yapılan sermaye yatırımı farklı nicelikte maden ürünlerine bağlıdır. Doğa koşulları daha uygun ise maden çıkartmak daha kolay olacak, dolayısıyla harcanan emek daha çok nicelikte cevherde maddeleşecektir. Bu nedenle iyi maden damarlarına sahip kapitalistler, aynı nicelikte emekle görece daha kötü damarlara sahip olanlardan daha çok cevher sağlarlar.

Maden çıkarmanın maliyetini düşürmek, böylece daha verimli üretim yapmak da sınırı olan bir süreçtir. Madenlere olan ödeme gücüne sahip talep, daha güçlü koşullarda maden çıkarılan ocakların da

işletilmesini gerektirir. Ürün birimi başına maliyet fiyatı, bu ocaklarda daha yüksektir.

Maliyet fiyatı, ortalama sermaye harcamalarıyla belirlendiğinde, bunun anlamı, daha güç koşullarda maden çıkarıcıların ortalama karı gerçekleştirememeleri olur. Aynı maden cevherleri, aynı fiyata satıldıklarından yüksek maliyet fiyatı ile satış fiyatı arasındaki fark, yani kar, daha az olacaktır. Böylece yüksek maliyet fiyatıyla maden çıkarıcı kapitalist, koyduğu sermaye üzerinden en azından ortalama kar elde edemiyorsa, sermayesini maden sektöründen çekip başka alana yatırım yapar. Bunun sonucunda da pazarda maden cevheri eksikliği duyulur. Bu nedenle de fiyatlar yükselir. Fiyatlardaki bu artış, görece verimsiz ocaklara sahip maden kapitalistlerine tekrar ortalama karı gerçekleştirme olanakları sağlar.

Böylece cevher maliyet fiyatı, tüm cevherlerin dengeli aritmetik ortalaması olarak değil, daha çok, görece en elverişsiz ocaklardan çıkarılan madenin maliyet fiyatıyla belirlenir. Genel koşul, bu cevherler için ödeme gücüne sahip bir talebin bulunmasıdır. Bu anlamda, sözkonusu ocak mutlak anlamda en kötü ocak değil, ürünleri için ödeme gücüne sahip talebin halâ bulunduğu ve ortalama karın gerçekleştirilmesinin mümkün olabildiği görece en kötü ocaktır.

Toplumsal değer büyüklüğünün bu oluşum mekanizmasına bağlı olarak madendeki toplumsal üretim fiyatı da, görece en kötü ocaklardan çıkarılan cevherlerin bireysel üretim fiyatıyla belirlenir. Bunun sonucu, daha iyi ocaklara sahip kapitalistler fazladan bir artı-karı gerçekleştirirler.

Sanayide, daha iyi üretim koşullarında üretim yapan kapitalistler, ürünlerinin maliyet fiyatı toplumsal maliyet fiyatının altında olduğunda fazladan artık değerini taşıyan bir niteliği vardır. Ancak madencilikte önemli bir üretim koşulu olan ocak verimliliği arasındaki farklar görece olarak daha sürekli olduğundan bu fazladan artı-değer, daha, uzunca bir süreye sahiptir.

Daha iyi ocaklara sahip maden kapitalistlerinde ortaya çıkan ve toplumsal üretim fiyatının üzerinde kalan bu ek farklılaşmış gelir, kapitalist maden işletmeciliği koşullarında farklılık rantına dönüşür.

Kapitalist maden işletmesindeki tekel, bu fazladan artı-değerin arazi sahiplerince elkonulan farklılık rantına dönüşmesine yol açar. Bu farklılık rantı, her zaman, doğa gücünü tekelinde tutan tekil sermayenin bireysel üretim fiyatı ile sözkonusu üretim alanına yapılan toplumsal üretim fiyatı arasındaki farktan çıkar.

Özetle farklılık rantı, görece en kötü ocaklardaki maliyet fiyatı artışı toplumsal ortalama kar tarafından oluşturulan toplumsal üretim fiyatı ile daha iyi ocaklardaki daha düşük bireysel üretim fiyatı artışı toplumsal ortalama kar arasındaki farktan oluşur.

Farklılık rantı da, önce I ve II olarak kendi içinde ikiye ayrılır.

4.1. MADENCİLİKTE FARKLILIK RANTI I (FRI)

Ocağın verimliliği ve pazara olan yakınlık - uzaklık durumu açısından bu rantı da Farklılık Rantı I (FRIa) ve (FRIb) olarak ele almak gerekmektedir. Verimlilik rantı adı da verilen FRI, maden yataklarının genişliği ve jeolojik durumu,

kullanılabilir mineral miktarı ve pazara uzaklık - yakınlık durumu gibi etkenlerle belirlenir.

FRİa, kapitalist maden çıkarma tekeli üzerinde, madenin farklı doğal verimlilikte oluşundan ortaya çıkar. FR'nin oluşum mekanizmasına göre, görece kötü ocaklardan alınan cevherin bireysel üretim fiyatı, toplumsal üretim fiyatını ayarlar. Daha iyi ocaklarda bireysel üretim

fiyatları, daha yüksek emek üretkenliğinden ötürü daha düşüktür. Buna göre FRİa özünde, cevherin görece kötü ocaklardaki maliyet fiyatı ile belirlenen toplumsal üretim fiyatı ile, daha iyi ocaklardaki daha düşük maliyet fiyatlarından dolayı daha düşük olan bireysel üretim fiyatları arasındaki farktır.

FRİb, ise madenin çıkarıldığı yerle pazarlandığı yer arasındaki farklı uzaklıklara göre belirlenir.

FARKLILIK (DİFERANSİYEL) RANT I ve II'nin OLUŞMASI

Aynı büyüklükte fakat ayrı verimlilikteki ocaklar	Sermaye yatırımları sırası	Sermaye yatırımı TL.	Ortalama kâr oranı	Ortalama kâr TL.	Elde edilen ürün miktarı (100 kg.)	Bireysel Üretim eder TL.		Toplumsal Üretim eder TL.		Diferansiyel RANT I TL.	Diferansiyel RANT II TL.	Diferansiyel RANT I ve II'nin tüm tutarı TL.
						Tüm üretim	100 kilonun	100 kilonun	Tüm üretim için hedef alınan			
En kötü ocak	Birinci Yatırım	100	% 20	20	4	120	30	30	120	0	0	0
	İkinci Yatırım	100	% 20	20	5	120	24	30	150	30	0	30
Ortalama ocak	Birinci Yatırım	100	% 20	20	6	120	20	30	180	60	0	180
	İkinci Yatırım	100	% 20	20	8	120	15	30	240	0	120	120
İyi ocak	Birinci Yatırım	100	% 20	20	8	120	15	30	240	0	120	120
	İkinci Yatırım	100	% 20	20	8	120	15	30	240	0	120	120

MUTLAK RANTIN OLUŞUMU *

Dalları Üretim	Sermayenin Organik bileşimi				Üretim dalları kâr oranlarının ortalama kâr oranıyla aynı düzeğe getirilmesi	Ortalama kâr oranı	Ortalama kâr	Üretim ederi	Mutlak RANT
Deri	65 c + 35 V	35	135	% 35		% 20	20	120	
Endüstrisi									
Dokuma	80 c + 20 V	20	120	% 20	$k1 = \frac{60 s}{240c + 60 V}$	% 20	20	120	
Endüstrisi									
Makine	95 c + 5 V	5	105	% 5		% 20	20	120	
Yapımı									
Tüm sanayi	240 c + 60 V c : V = 4 : 1	60	360						
Maden	60 c + 40 V c : V = 1.5 : 1	40	140	% 40		% 20	20	120	20

(*) Grafikler için, «Grafiklerle Ekonomi Politik» (Bilim Yayınları, Ankara, 1978) adlı kaynaktan yararlanılmıştır.

Ulaşım giderleri farklı olacağından, daha az ulaşım giderlerine sahip maden kapitalisti avantajlı olacaktır. Bu rantta «konum rantı» da denilir. FRİb, o halde, maliyet fiyatının ögesi olarak toplumsal ulaşım harcamasını belirleyen ve pazara göre en elverişsiz konumdaki madencinin cevherlerinin ulaşım maliyetiyle, pazara en yakın olanların ulaşım maliyetleri arasında ortaya çıkan farktır. Pazara yakın olanlar veya daha ucuz ulaşım olanakları olanlar, fazladan kar sağlarlar.

Özetle, maden cevherlerinin toplumsal üretim fiyatı, görece kötü madenlerin (maliyet fiyatı + Ortalama kar)'ıyla çakışır. Bu ocaklarda toplumsal ortalama üretim koşullarında düşük verimlilik ve pazara daha uzak konumda olma nedeniyle, maliyet fiyatları görece en yüksektir. En verimli ve en elverişli konumdaki ocaklardan çıkarılan cevherlerin daha düşük bireysel üretim fiyatları ile aradaki fark, kapitalist toprak işleniş tekel koşulları altında FR I'yi oluşturur.

4.2. MADENCİLİKTE

FARKLILIK RANTI II

Maden kapitalistinin yaptığı ek yatırımlarla cevherin çıkarılış sürecindeki üretkenlik artırılır. Maden çıkarmayı izleyen aşamalarda ek sermaye yatırımları önemli rol oynarlar. Örneğin maden cevheri ergitme, tesislerin verimliliği, maden çıkartmadaki sermaye yatırımlarının verimliliği için büyük önem taşır. Cevher çıkarma ve ergitme teknolojisini geliştiren kapitalist, ocağı daha etkin çalıştırma, daha fazla emek emme olanağına sahip olur. Bu durumdaki kapitalistin üretim fiyatı, diğerlerinininkinden dü-

şük olur; aradaki farka, FR II adı altında el koyar.

Madencilik FR I ve FR II arasındaki ilişkiler :

FR I, tarihsel olarak FR II'den önce gelir. Ancak, her ikisi de kapitalist maden işletmeciliği tekelinden doğmaktadır.

İkisinin de kaynağı maden işçilerinin karşılığı ödenmemiş emekleridir. Farklı doğal verimlilik FR'nin sadece doğal bir ön koşuludur, ama hiçbir zaman kaynağı değildir. O, ortalama kar, maden kapitalisti tarafından alındıktan sonra artık değerden geriye kalan kısımdır. Daha iyi ocak verimliliği veya ek sermaye yatırımları sadece maden işçisinin emeğinin daha çok üründe maddeleşmesini sağlar. Böylece fazladan bir artık - değer mümkün olur. Bu nedenle elkonulan FR, özünde karşılığı ödenmemiş emektir.

İktisadi olarak, madenin bulunduğu araziye, maden kapitalistine kiralayan arazi sahibi; FR I'e el koyar. Bu, kira sözleşmesiyle saptanan tutardır. Buna karşılık FR II'nin bir kısmına zaman zaman kiracı kapitalist de el koyabilir. Genel olarak kira sözleşmeleri uzunca bir süre için yapılır ve burada sabit bir kira bedeli saptanmıştır. Bu süre içinde birbirini izleyen sermaye yatırımlarının ortaya çıkarıldığı FR II'yi, kiracı kapitalist alır. Ancak, kira sözleşmesinin sona ermesiyle FR II, yeni kira bedeline dahil edilerek arazi sahibine geçer. Bu nedenle, kiracı madenci kapitalistlerle, arazi sahipleri arasında öncelikle kiralama süresi üzerinde önemli çıkarışlıkları belirebilir. Kiracı kapitalist uzun kiralama sürelerinden yana iken, arazi sahibi bu süreyi kısa tutmaya çalışır. Egemen sınıflar arasındaki

bu çekişme, maden işçilerinin ücret düzeyini de etkiler.

Son olarak, FR I sadece verimlilik ve konum bakımından daha iyi ocaklarda ortaya çıkar. Görece en kötü ocak, FR I'e olanak vermez. FR II, cevher üretiminde tüm ocaklarda gerçekleştirilebilir. En kötü ocak bile sermaye yatırımlarıyla verimli hale getirilerek, görece daha iyi ocak konumuna getirilerek, FR II sağlayabilir.

5. MUTLAK RANT

Farklılık rantı sorununu çözümlerken, görece en kötü ocağı işleten kapitalistin, çıkarttığı cevheri sattığında, yalnızca üretim maliyetini karşılayabildiğini dolayısıyla ortalama karın üzerinde bir karı (farklılık rantı) elde edemediğini belirtmiştik. Ancak, hiçbir arazi sahibi bir çıkarı olmadan en verimsiz ocağın bile işletilmesine izin vermez; mutlaka bir kira talebinde bulunur.

Bu durumda en kötü ocağı işletecek kiracı da, rant ödeyebilmek için ortalama karın üzerinde bir fazlalık sağlamak zorundadır. Örneğin, çıkarılan cevherin ton başına üretim maliyeti 250 TL ve ortalama kar da ton başına 50 TL olsun. Bu durumda cevherin piyasa fiyatı, ton başına 300 TL dir. Eğer bu fiyat veri alınır, sermaye üzerinden ortalama karın üstünde bir fiyat bırakmayan ocaklar işletilmeyecektir. Böylece cevher üretimi azalacak ve talebi karşılayamayacak düzeyde kalacaktır. Bunun sonucunda ise ürün maliyetleri yükselerek, cevher üretiminin toplumsal fiyatı 400 liraya çıkabilecektir. Bu durum, kiracı kapitalisti en kötü ocakları da işletmeye itecektir. Çünkü cevher fiyatı (400 TL), artık yalnızca üretim maliyetini (250 TL) ve ortalama karı (50 TL) karşılamak-

la kalmayıp, arazi sahibine kira olarak ödeyeceği bir fazla da (100 TL) bırakmaktadır. Bu 100 TL, kira karşılığı rant olarak arazi sahibine verilir. Bu rant görece en kötü ocak sahibi için olduğu gibi, verimli ve iyi konumdaki ocaklar için de söz konusudur. Mutlak rant, Marx'ın bilimsel buluşlarından birisidir. Bu rantın kaynağı, madende ve tarımda sanayiye olduğundan daha çok işçi çalıştırılmasıyla ilgilidir. Bu durumun sonucu, üretimin toplumsal fiyatının üzerindeki fazla, mutlak rant biçiminde toprak veya arazi sahibince alınır. Bu rantın, Marx, özellikle istihraç (maden çıkarma) sanayiinde daha da önemli rolü olduğunu belirtir: (8) Çünkü, der Marx; «istihraç sanayiinde madenler, vb. hammaddeler, yatırılan sermayenin bir kısmını oluşturmaz. Bu durumda emeğin konusu, daha önceki bir emeğin ürünü olmayıp, metallerde minerallerde, kömürde, taştta, vb. olduğu gibi, doğa tarafından sağlanmış bir lütuftur. Böyle durumlarda, değişmeyen sermaye, neredeyse bütünüyle (emekçilerin gündüz ve gece vardiyaları çalışmaları sonucu) artan bir emek miktarını emebilecek emek araçlarından oluşur. Diğer şeyler eşit olmak üzere, ürünün değeri ve kitlesi, harcanan emekle doğru orantılı olarak artar. Üretimin ilk gününde olduğu gibi, ilk ürün biçimlendiricileri —insan ve doğa— şimdi de sermayenin maddi öğelerinin yaratıcıları haline gelmişlerdir. Gene birarada çalışırlar. Emek gücünün esnekliği sayesinde daha önceden herhangi bir artış olmaksızın birikim alanı genişlemiştir» (9). İstihraç sanayiinin bu özel-

8. K.MARKS — Kapital Cilt III, s. 810

9. K.MARKS — Kapital Cilt I, s. 620

liği nedeniyle genişleyen birikim olanağıyla birlikte, bu birikimin önemli bir kısmı mutlak rant biçiminde arazi sahibinin gelirini oluşturur.

Sanayinin sermaye başına daha çok canlı emek çalıştıran bazı kesimlerinde —tekstil, gıda sanayii örneğın— benzeri bir durum görülebilir. Ancak sanayide dallar arasında rekabet, sermayenin bir daldan diğerine hiçbir engelle karşılaşmadan akması olanağının varlığı nedeniyle, aynı büyüklükteki sermayeler, aşağı yukarı aynı miktarda ortalama kar bırakırlar.

Maden ve tarımda ise, toprak taki özel mülkiyetin teknelci niteliği, sanayiden madene sermaye akışını engeller. Maden kesiminde yatırım yapabilmek için, mevcut kiracıların dışlanması, daha da önemlisi, işlenen en kötü ocağa bile kira ödemesi gereklidir. Arazi üzerindeki mülkiyetin teknelci niteliği nedeniyle, cevher fiyatları, görece en kötü ocaktaki üretim koşullarınca belirlenen bir değere yükselir.

Mutlak rant, çıkarılan cevher değerine tekabül eden toplumsal üretim fiyatının üzerindeki bölümdür. Bu değer, sanayiye oranla sermaye başına daha çok canlı emek kullanılıyor olmasının sonucu, maden işçilerinin emeğiyle yaratılır ve arazi mülkiyetinin teknelci niteliği nedeniyle arazi sahiplerinin cebine girer. Bu, kapitalist toplumun arazi sahiplerine vermek zorunda kaldığı bir haraçtır.

Arazideki özel mülkiyetin, farklılık rantının ortaya çıkışıyla ilgisi yoktur. Mülkiyet, sadece bu rantın bölüşümünü etkiler. Oysa mutlak rantın doğuş nedeni doğal güçlerin özel mülkiyetidir. Ne var ki bu mülkiyet üzerindeki hukuki sahiplik, kendi başına rant yaratmaz.

«Ama, gerçekten de, ona (doğal güçleri elinde tutana - TİB) toprak ister gerçek tarımsal amaçlar için ister yapı, vb. gibi öteki üretim araçları için kullanılsın, iktisadi koşullar, toprağı, kendisine bir artı getirecek biçimde kullanmasına izin verinceye dek kullanım dışında tutmak gücünü verir. Bu alanın mutlak büyüklüğünü çoğaltamaz ya da azaltamaz, ama piyasaya konan toprak miktarını değiştirebilir.» (10) Doğal güçlerin kullanımına ilişkin izin hakkını elinde tutan kişi, vereceği izine karşı mümkün olduğu kadar büyük bir artı elde etmeye çalışır; kira bedelini azamileştirme çabasıdadır. İzin hakkı olarak yaratılan toplam artık değerın önemli bir parçasını alan toprak sahibi bunu, «gelir» olarak tüketimine harcar. Bu durum, yaratılan toplam artık değerden «sermaye» ye dönüşecek payın sınırlarını daraltmıştır. Ancak, temel sloganı «Biriktir, biriktir! Musa da bu, peygamberler de bu!» (11) olan kapitalistin, artık değerın ya da artık - ürünün elden geldiğince büyük kısmını sermayeye çevirme hedefi önünde bir engeldir bu. Çünkü yaratılan artı - değerın bir kısmı «sermaye» olabileceksen «gelir» olmaktadır. Bu nedenle kapitalizmin rasyonallitesi, doğal güçler üzerinde, payını azamileştirmeye çalışan toprak sahibi yerine, «sembolik» bir izin payıyla yetinen ve iktisadi olarak eline geçirebileceği «gelir»i (rantı), kapitaliste ihşan edip onun «sermaye» birikimi sürecini hızlandıracak devlet mülkiyetini gerekli kılar. Devlet mülkiyetiyle

10. K.MARKS — Kapital Cilt III, s. 795 - 6

11. K.MARKS — Kapital Cilt I, s. 612; Ayrıntılı bilgi için, aynı yapıtın 608 - 615 sayfaları arasındaki «Perhiz Teorisine» bakılabilir.

birlikte mutlak rant ortadan kalkmaz ancak toprak sahibinin el koyduğu mutlak rantın boyutları, devlet mülkiyetinde son derece küçültülmüştür, «sembolik» düzeye inmiştir. Oysa, çoğu SSCB kaynaklı birçok ekonomi politik kitabında devlet mülkiyetiyle birlikte mutlak rantın ortadan kalkacağı belirtilmekte, buna da gerekçe olarak, mutlak rantın özel toprak mülkiyetinden kaynaklandığı, «özel»den «devlet»e bir geçişle bu rantın varlık nedeninin kalmayacağı ileri sürülmektedir. (12) «Bilim işçileri» (1) nin «özel» sözcüğünün oltasına takıldıklarını söylememiz gerekiyor. «Mutlak rantın dayanağı, toprağın özel mülkiyetidir» denildiğinde buradaki «özel» sözcüğü, özel-devlet ayrımı yapmak üzere kullanılmış bir sözcük değildir. Tersine, sözkonusu doğal güç her zaman birilerinin mülkiyetindedir. Bu devlet de olabilir, özel kişiler de. Bundan yararlanmak isteyen, özel kişinin iznini almak durumunda (hatta onu memnun edici bir artı bırakmak koşuluyla) olduğu gibi aynı izin devletten de alınmak durumundadır. Tek fark, devletin izin konusunda daha «cömert» davranmasıdır. Zaten,

12. Söz konusu yanlış değerlendirmeler için bkz. :

— Ekonomi Politiginin Temelleri, SSCB Bilimler Akademisi Üyeleri, s. 524, May Yayınları, 1976, Ankara.

— M. RYNDİNA - G. HERNİKOV, Kapitalizmin Ekonomi Politigi, s. 168, Bilim Yayınları, 1974 - İstanbul.

— P. NİKİTİN — Ekonomi Politik, s. 45, Sol Yayınları, 1973 - Ankara.

— GÜNTER HOELL — Tarımda Kapitalizmin Gelişmesi ve Toprak Rantı, s. 45, Bilim Yayınları, 1976 - İstanbul.

toprak mülkiyeti, farklılık rantının oluşması için bir ön koşuldur; farklılık rantı toprak mülkiyetinin varlığını gerektirir.

Sözkonusu doğal güç üzerinde birilerinin tasarruf hakkını sağlarken diğerlerini bundan mahrum edebilmek için mülkiyet hakkı doğal güçlerin devletin mülkiyetinde olması halinde, devlet gerekli izin karşılığı oldukça küçük bir gelir ister ve sanayiden bu alana sermaye akışı hızlanır. Çünkü yaratılan toplam artık değerler ancak küçük bir kısmı «sermaye» olmak yerine «gelir» olacaktır. Böylece bu kesimlerde tarımda, madende vs. — yaratılan ek artık - değer, bundan böyle artık - değerlerin genel dağılım sürecine katılır, sonuçta, kapitalist üretimin her dalında ortalamaya kar yerleşme olanağı bulur.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, «bilim işçileri» devlet mülkiyetiyle birlikte mutlak rantın ortadan kalktığını ileri sürmekte ve Lenin'in toprağın ulusallaştırılması (devletleştirilmesi) üzerine söylediklerini «kanıt» göstermektedirler. Ancak, sözkonusu makalelere bakıldığında Lenin'in «mutlak - farklılık» gibi bir ayrım yapmadığını, sadece «toprak rantının devlete geçeceğini» (13) belirttiğini görmekteyiz.

Devletleştirme, kapitalizmin rasyonelitesine uygun olmasına karşın, burjuvazi genellikle devletleştirmelere karşıdır. Bunun başlıca iki nedeni var; birincisi, kapitalist, ay-

13. «Ulusallaştırma» ile ilgili makaleler için bkz. : V.İ. LENİN, «Rus Sosyal Demokratlarının Tarım Programı» ve «İşçi Partisinin Tarım Programının Yeniden Gözden Geçirilmesi»; İşçi Sınıfı ve Köylülük içinde; sırasıyla s. 33 - 78 ve s. 247 - 272, Sol Yayınları, 1977 - Ankara.

nı zamanda doğal gücün sahibi de olabilmekte böylece mutlak rant bir üçüncü kişiye gitmek yerine doğrudan kendisine kalabilmektedir. İkincisi ise, burjuvazi her türlü özel mülkiyete el uzatılmasına karşıdır. Politik gücünün dayanağını oluşturduğu için, özel mülkiyeti el sürülmez «kutsal bir nesne» olarak görülür.

6. TEKEL FİYATI VE

MADENCİLİK

Son olarak, farklılık rantı ve mutlak ranta ek olarak tekel rantından söz etmemiz gerekmektedir. Tekel rantının nedeni tekel fiyatıdır. «Bir tekel fiyatından sözettiğimiz zaman, genel olarak, genel üretim fiyatıyla olduğu kadar ürünlerin değerleriyle de belirlenen fiyattan bağımsız olarak yalnızca alıcıların satın alma şevkleri ve ödeme yetenekleriyle belirlenen bir fiyatı kastediyoruz» (14) Bilindiği gibi, üreticilerin elinde arzı sınırlama gücü var ise, fiyatı belirleme gücü de var demektir. Tekel fiyatı, toplumsal emek gücü tarafından yaratılan toplam değerde herhangi bir değişiklik yapmaz. Tekel fiyatıyla elde edilen aşırı kar, gerçekte toplumun diğer kesimlerinin gelirlerinden yapılan değer aktarmaları niteliğindedir.

Kapitalist madencilik rantının olağan biçimlerinden biri olan tekel rantının nedeni, tekel fiyatıdır. Öyle madenler vardır ki, bunların çıkarılması için gerekli koşullara pek az kapitalistin gücü yetebilir. Bu madenlerin pek az bir bölümü pazarda bulunabileceğinden fiyatları hem bütün madenlerde olduğu gibi toplumsal üretim fiyatının hem

de üründe somutlaşan değerın çok üzerindedir.

Belirli bir cevherin değerinden fazlalığı, tümüyle bu cevhere duyulacak taleple belirlenecek olan bu tekel fiyatından, madenci kapitalist bir artı-kar sağlar. Tekel fiyatından gelen bu artı - kar, ranta dönüşür. Tekel rantının kaynağı madencilik sektörünün dışında aranmalıdır. Bu rant fiyat mekanizması aracılığıyla, öteki üretim dallarında sağlanan artı - değerın yeniden dağılımı sürecinde elde edilir. Büyüklüğü ise ödeme gücüne sahip talepçe belirlenir.

Yapılan bu temel kavramların tanımından sonra soyutlama düzeyimizi indirerek nesnel gerçeğin karmaşık öğelerini artık analizimizin içine katabiliriz. Önce uygulamada kapitalist madencilik rantını ele almamız uygun olacaktır.

7. UYGULAMADA KAPİTALİST MADENCİLİK RANTI

Somut yaşamda rant, tanımladığımız türlerde değil, farklı görünüş biçimlerine bürünür. Temelde «kiralama» ve «toprak fiyatı» biçimlerine bürünen madencilik rantının, konumuzla olan ilgisi ağırlıkla, «kiralama» yöntemiyle ilgilidir.

«Kiralama» ile maden kapitalisti, arazi sahibinden, arazisi dahilindeki madenleri işletme hakkını sağlar. Burada kira süresi ve kira bedeli belirleyici karar öğeleridir. «Kiralama» eylemi, arazi sahibiyle maden kapitalisti arasında rant ilişkilerini ortaya çıkarır.

Kiralama, kapitalist madencilik rantının başlıca görünüş biçimi olmakla birlikte kira bedeli eşittir maden rantı değildir. Kira bedeli, madencilik rantına yabancı olan öğeleri de içerebilir: «...sermayenin

14. K.MARKS, Kapital Cilt III, s. 813.

faizi, toprak rantının böyle dışarıdan gelme bir parçasını oluşturabilir... Ama bu, faizden ayrı olarak, kira parası kısmen ya da bazı durumlarda, yani gerçek toprak rantının hiç bulunmadığı... bir durumda tamamen, ya ortalama kardan ya normal ücretlerden, ya da her ikisinden birden yapılan bir indirimini gizleyebilir. İster kardan, ister ücretlerden olsun, bu bölüm burada toprak rantı olarak görünür, çünkü normal olarak sanayici kapitalistin ya da ücretli işçinin eline geçeceği yerde, kira parası biçiminde toprak beyine ödenmektedir.» (15)

Görüldüğü gibi, sermaye faizi, ortalama karın bir kısmı, hatta normal ücretlerin de bir kısmı, iktisadi olarak madencilik rantı olmamalarına rağmen, uygulamada, gerçek madencilik rantıyla birlikte arazinin sahibinin gelirini oluşturabilirler.

Arazi sahibine ödenecek kira bedelinin yüksekliği, son kertede, kiracılarla arazi sahipleri arasındaki güç dengesiyle, madencilik rantı temelinde saptanır. Ancak, uygulamada madencilik rantının görünümüne ilişkin Marks'ın belirttiği son bir nokta, özellikle analizimize devlet ögesini kattığımızda anlamını bulacaktır. «En sonu» diyor Marks, «toprak rantının, yani toprağın üretim ya da tüketim amaçlarıyla kullanılmasında karşılığında, toprak rantı adı altında, toprak beyine ödenen kira parasının çeşitli görünümleri incelenirken şu da akılda tutulmalıdır: Kendilerinin değeri olmayan, yani toprak gibi emek ürünü olmayan, ya da antikalar ve bazı ustaların sanat eserleri, vb. gibi emek harcıyarak yeniden üretilemeyecek şeylerin fiyatı, birçok «raslansal»

15. K.MARKS, a.g.e., s. 669.

düzenlemelerle belirlenebilir. Bir şeyi satmak için, onun tekel altına alınmak ve yabancılaştırılmak yeteneğinden başka birşeye gerek yoktur» (16) Marks'ın belirttiği «raslansal düzenleme» ölçütüne yeniden döneceğiz.

8. DEVLET VE MADENCİLİK RANTI

Buraya kadar olan analizimizde kurmaya çalıştığımız model, maden işçisi, kiracı maden kapitalist ve arazi sahibi arasındaki ilişkiyi konu alıyordu. Buna göre, maden cevherinde billurlaşmış emeğiyle asıl değeri yaratan maden işçisidir. İşçi yarattığı değerden ancak, ücret adı altında, kendisini yeniden üretmesine yetecek bir payı alır. Karşılığı ödenmemiş emeğe teka-bül eden artık değer; kiracı kapitalist ile arazi sahibi arasında paylaşılır. İktisadi olarak, kiracı kapitalist yatırdığı sermaye üzerinden ortalama kara el koyarken, arazi sahibi ortalama karın üzerinde kalan kısma rant adı altında el koyar. Uygulamada ise, kira sözleşmesine bağlı olarak arazi sahibinin payının eli, madencilik rantının ötesinde, sermaye faizine, ortalama kara ve ücretin bir kısmına kadar uzanabilir.

Kurduğumuz bu modele, şimdi yeni bir ögeyi katacağız; devlet ögesini. Artık, önceki modeldeki doğal gücün belli bir parçasını tekelinde tutan ve bu doğal gücün, kendisine bir artı sağlanmadıkça, kullanılmasına izin vermeyen, bu konumundan ötürü de mutlak rant adı altında bir haraca el koyan arazi sahibini analizimizden çıkarıyoruz. Şimdi modelimizde, onun yerine, doğal gücün mülkiyetine sahip dev-

16. K.MARKS, a.g.e., s. 669, tırnak bize ait.

ları hazırlaması sözkonusudur. Örneğin 1976 yılı için yapılan bir analizle, MTA işçilerine o yıl 533 milyon TL, ücret ödendiğini, malzeme ve demirbaş alımları için 225 milyon TL, kamp giderleri için 43 milyon TL harcadığını görmekteyiz. Buna karşılık MTA'nın aramaları sonucu bulup da devrettiği madenler için sadece 2 milyon 730 bin lira; tahlil işlerinden 1 milyon, etüd ve teknik işlerden 19 milyon TL sağlayabildiğini görüyoruz. (19) Bundan da, arama çalışmaları yapan işçilerin emeklerinin doğadan yararlanmanın daha uygun koşullarını yaratmak üzere kullanıldığına ve farklılık rantı ile dolaylı katkıda bulduklarına, bunun da MTA'ca işletmeciler maden kapitalistlerine ihsan edildiğine tanık oluyoruz.

Bulunan madeni işletme hakkının yalnız bir Türk vatandaşına veya madencilik yapabileceği statüsünde yazılı ve Türk kanunlarına göre kurulmuş yalnız bir tüzel kişiye veya bu konuda faaliyet gösteren bir devlet işletmesine verilebileceği Maden Kanununun 62. maddesinde belirtilmektedir. Bu çerçevede içerisine Türk kanunlarına göre faaliyet gösteren emperyalist tekeller de girebilmektedirler.

İşletme ruhsatnamelerinin süresi 10 yıldan az ve 15 yıldan fazla olamaz. Müddeti biten işletme ruhsatnameleri uzatılabilir. İşletme imtiyazı ise 40 yıldan az, 99 yıldan fazla olamaz. İşletme ruhsatnamesi uygun görülürse imtiyaza çevrilebilir. (Maden Kanunu, Madde 62, 63, 65) Türkiye'de devletçe verilmiş işletme haklarının işletme ruhsatna-

mesi ve imtiyaz hakkı payları konusunda bir bilgiye sahip değiliz' Ancak anlaşılacağı üzere, maden kapitalistinin tercihi, belli istisnai koşullar dışında, imtiyaz elde etmek doğrultusunda olacaktır.

Devletin işletme kirası olarak, maden kapitalistinden aldığı paya devlet hakkı denilmektedir. «Devlet hakkı, yabancı memleketlere ihraç edilecek maden cevherlerinin ihraç iskelesindeki FOB bedelleri vasatısı, yurtiçinde ihraç olunacak maden cevherlerinin muhtelif bölgelerdeki maden işletmelerinin satış bedelleri vasatısı üzerinden % 1-3 nispetinde alınır.» (M.K. Madde 115).

Görüldüğü gibi, Marks'ın «raslansal düzenlemeler» ölçütü burada geçerlidir. İktisadi olarak, tümü devletin eline geçmesi gereken madencilik rantının, uygulamada, ancak çok küçük bir bölümünün —ortalama satış bedelinin % 1 - 3'lük kısmı— devletin eline geçtiğini görüyoruz. Rantın tamamına yakın bir kısmı kapitalist madenciye bağışlanmaktadır.

Maden kapitalistinin, üretimi kısıtlı tutmasını engelleyici ciddi bir önlem de yoktur. Kapitalist, her yıl için taahhüt ettiği miktarda cevheri bile çıkarmaması halinde bunun ona maliyeti, «taahhüt edilen miktarın % 1 - 3'ü olan Devlet hakkını ödemek zorunda kalmak» olacaktır. «Taahhüt miktarı»nın da çok düşük tutulduğu bilinen bir diğer gerçek. Görüldüğü gibi, kapitalist işletme tekelini almakla, maden kapitalisti, mutlak ve farklılık rantının en büyük parçasına el koyabildiği gibi, bu konumuyla üretimi kısma ve tekel fiyatıyla satış yapma (diğer üretim alanlarından değer transfer ederek) böylece tekel rantı sağlama olanağı da elde etmektedir.

19. TBMM, KİT, Kaıma Komisyonuna verilen «MTA, 1967 - 1976 Dönemine İlişkin Hesap ve İşlemleri İnceleyen Rapor», Ek - 4, 1978 - Ankara.

Diğer taraftan, devletin cevherlerin taşınması sürecinde özellikle demiryolu taşımacılığında, uyguladığı özel indirimden en çok yararlanan kapitalistler, ulaşım giderlerini azaltarak Farklılık Rantı 1 b sağlamanın olanaklarını elde etmektedirler.

Toparlayacak olursak, devletin arama ruhsatnamesi vermesiyle, işletme ve imtiyaz hakkı tanınmasıyla, kapitalist, maden işçilerinin billurlaşmış emeği olan artık ürünün karşılığı olan sermaye üzerinden ortalama karı ve toprak rantının tamamına yakın bir kısmını ele geçirmekte, üretimi kısma olanağı nedeniyle tekel rantını gerçekleştirebilme olanağına sahip olabilmektedir.

Devletin işletmeci olduğu durumda rantın dağılımı ne tür bir görünüme bürünmektedir, buna bakalım. Devletin kendisinin işletmeci olması durumunda yatırılan sermaye üzerinden ortalama kar da, madencilik rantı da devlete geçer. Bir devlet işletmesini, kapitalist özel işletmeden ayıran temel farklılıklardan birisi, üretimin azami kar hedefiyle yapılıyor olmamasıdır. İstisnai koşullar dışında, devlet işletmesi, devletin sistemin kendisini yeniden üretmesi işlevini, kendisine düşen görev bağlamında yerine getirmeye çalışan bir kurumdur. Devlet işletmesinin bu nedenle üretimi kısarak, tekel fiyatıyla satış yapma, dolayısıyla tekel rantı sağlama gibi, bir hedefi olduğundan sözedilemez. O halde devletin el koyduğu ortalama kar ve madencilik rantı ne olmaktadır? Bu artık — değer kitlesi, çeşitli dağıtım kanallarıyla yeniden, egemen kesimlere aktarılır. Bu dağıtım kanallarının birçok bilinen yollarından birisi de devlet işletmesince üretilen cevherin maliyet fiyatın altında satılmasıdır.

KİT'lerle ilgili 440 sayılı yasanın 24. maddesine göre, KİT'lerin ürettiği birçok ürünün fiyatı, Bakanlar Kurulunca veya ilgili Bakanlıkça saptanmaktadır. Maliyeti altında saptanan fiyatla hammadde alan sanayici kapitalist, ürettiği mamül ürünü satmakla bu rantı gerçekleştirir. Alıcı bir tüccar ise, piyasa fiyatlarıyla yapacağı satış sonucu rantı gerçekleştirir.

Rantın özel kişilerce ele geçirilmesinin bir diğer biçimi, devlet işletmelerine verilen borçların karşılığı faizler olarak belirmektedir. Yine sigorta şirketlerine ödenen primler, tekel fiyatlarıyla yapılan alımlar, işveren sendikalara ödenen aidatlar, rant ihсан etmenin diğer akla gelen kanalları olarak nitelendirilebilir. Hatta hazineden yapılan sübvansiyonlarla, diğer üretim alanlarından büyük bir kısmı vergiler aracılığıyla gelen değerler de devletçe egemen kesimlere dağıtılır.

Buraya kadar, iktisadi olarak devletin elkoyması gereken madencilik rantının uygulamada hangi yollarla egemen sınıflara ihсан edildiğine değindik. Türkiye'nin emperyalizme bağımlı bir ülke olduğu ve ülke içinde yaratılan toplumsal değerlerin bir kısmının çeşitli kanallar aracılığıyla emperyalist metropollere aktarıldığını biliyoruz. **Madencilik rantı**, yatırılan sermaye üzerinden ortalama kar biçimindeki artık değer ve tekel rantı biçimine bürünen diğer üretim alanlarından sağlanan değerlerin, emperyalist metropollere aktarılması hangi kanallarla olmaktadır, buna bakalım.

Yazımızın başında da belirttiğimiz gibi, emperyalist tekel, hem gereksineceği hammadde kaynaklarını en az maliyetle ele geçirebilmek, hem de mevcut, potansiyel,

muhtemel kaynaklar üzerinde denetim kurarak rakiplerine karşı önemli bir saldırı aracına sahip olmayı hedefler. Bunun için de denetimine alabildiği maden yataklarını, en az maliyetli olanlarından en yüksek maliyetli olanına kadar bir hiyerarşi içine sokar ve en az maliyetli olanını, politikasına göre işlerken, diğerlerini de çeşitli yollarla denetimi altında tutarak yedeğinde bulundurur. Emperyalist tekel, bu politikasını bir dış ülkede uygularken yerli paravan şirketler de kullanır. Örneğin, Türkiye'de olduğu gibi, küçük bir harç karşılığı arama ruhsatnamesi alan bir Türk vatandaş, maden olması muhtemel, 2000 hektarlık bir alanı 2 yıl süreyle kapatabilecektir. Bunun bir - iki değıl, yüzlerce aramacı tarafından yapıldığı düşünülürse, Türkiye'de maden arama ruhsatnamesine ilişkin yasa maddesinin, emperyalizmin denetimini sağlamaya ne denli uygun olduğu ortaya çıkacaktır. Zaten, 1954 yılında bir Amerikalı uzmana hazırlatılan **Maden Kanunu**, tamamen emperyalizmin maden politikasını uygulamaya elverişli bir içerikte oluşturulmuştur.

Yine, bulunmuş bir madenin işletme hakkına veya imtiyazına sahip olan emperyalist tekel, ancak kendisine azami bir kar sağlayabilecek bir üretim hedefi saptar. Zaten Türkiye'de üretim taahhüdlerinin son derece düşük tutulması da, tekeli, daha fazla üretim yapmaya zorlayacak bir yatırımın olmadığını ortaya koymaktadır. Emperyalist tekel, genellikle çıkarttığı madeni işleyecek, yarı - mamul veya mamul mal üretecek birimlerine aktaracaktır. Bunu yaparken de dış-satım fiyatlarını «danışıklı döğüşle» düşük tutar. Böylece devletin bağısladığı rantın ve ortalama karın bir kısmı metropollere aktarılmış o-

lur. Bunun dışında emperyalist tekel, görünen biçimde «kar transferi» adı altında değerin bir kısmını dışarıya aktarma olanağı bulur.

Diğer bir taraftan, yine emperyalizmle girilen ticari ilişkiler sonucu maden çıkarma sanayiinin gereksiniği makina, teçhizatın tekel fiyatlarıyla satın alınması, buna karşılık dışa satılan madenlerin değerlerinin altında, emperyalist tekellerce satın alınması, eşitsiz mübadele sonucunu rantın ve ortalama karın yanısıra diğer üretim alanlarında yaratılan değerin önemli bir kısmının metropollere akmasına neden olur.

10. «DEVLETLEŞTİRME»

ÜZERİNE

Emperyalist tekelin ve yerli uzantılarının maden işçilerinin emek gücünü kullanarak doğayı vahşice sömürmeleri veya azami kar hedefleri gereği doğal güçleri atıl bırakmaları politikalarına karşı ileri sürülen talep, genellikle «**madenlerin devletçe işletilmesi**» ya da madenler üzerinde hüküm ve tasarruf sahibi olan devletin bu tasarruf hakkını kimseye vermemesi, bizzat kendisinin kullanması biçiminde belirmektedir.

«**Madenlerin devletçe işletilmesi**» talebi, halkın siyasi iktidar mücadelesi ekseninde nereye oturtulabilir, buna bakalım.

Herşeyden önce, sosyalistler olarak biz, bütün üretim araçlarının toplumsallaştırılmasını, üretici güçlerin insanların çok yönlü gelişimine olanak verecek biçimde geliştirilmesi/dönüştürülmesi gerektiğine inanıyoruz. Bunu da yapabilecek olan proletaryanın kendi iktidarındır.

Emekçi halkın toplumsal faali-

yetlerin tümüne, doğrudan ve aktif olarak, artan oranlarda katılabilmesi, ancak, üretici güçler işçi sınıfınca yönlendirilebildiği zaman sağlanabilir. Bu hedefe ulaşıldıkça da kapitalist işbölümünün tüm olumsuzluklarının cenderesinde ezilmiş işçi sınıfına, geniş bir eylem alanı, kapitalizmde bastırılmış, köreltilmiş yeteneklerini geliştirebilme, zenginleştirme olanakları sağlanabilir. Hedef, bu ortamın yaratılmasına yönelik olarak sınıfsız bir toplumu gerçekleştirmektir.

Bu nihai amaca varmak için burjuva düzlemi içerisinde de bazı pratik talepler yöneltebiliriz, yöneltmeliyiz de. Taleplerimiz, sınıf güçlerinin, o anki durumunda elde edilmelerinin mümkün olup olmaması ölçütüne göre değil, kurulu burjuva toplumsal düzeniyle uygun düşüp düşmemelerine ve proletaryanın sınıf mücadelesini kolaylaştırmaya yardımcı olmalarına ve politik iktidarın alınmasına katkıda bulunup bulunmadığı ölçütüne göre yapılmalıdır. Talepler, sadece pratik eyleme yönelik olmamalı, aynı zamanda somut olarak propaganda işlevi de görebilmelidir. Soyut tartışmalarla yapılabilenden çok daha canlı bir biçimde, nihai amacın doğrultusunu gösterebilmelidirler. Talepler, burjuva devletten ne istediğimizi göstermelidir, ondan ne beklediğimizi değil.

Bu bağlamda, yöneltilen taleplerle elde edilen mevzilerin siyasi iktidar mücadelesine katkıda bulunabilecek bir içeriğe kavuşturulması için tamamlayıcı çalışmalar yapılması da gerekir. Aksi takdirde, ilk başta sistemle mücadele için sağlanmış birtakım mevziler, siyasi iktidar mücadelesiyle, bilimin öngördüğü bir biçimde, bağları kurulmadığı —bu nihai amaçla köprüsü kurulmadığı— takdirde kaçınıl-

maz olarak, ergeç, sistemin içine dahil bir ögeye dönüşürler. Sistemin kendisine uyarladığı bu ögeler, kendilerince bir «mevzi» kazandıklarını bir zafer edasıyla ilân edebilir; böylece parça parça da olsa bu mevzileriyle sistemi değiştirme olanakları bulduklarını sanabilirler. Oysa, sistem kendi kurumsal yapısı içinde yer verdiği bu ögelerin her biri, kendisini sağlamlaştıracak, kendisine hayatiyet kazandıracak «taze kan» lara dönüşürebilmektedir. Bu tür, başta sistemi tehdit edici görünen ögeler, kurumlar, giderek sistemin yeniden üretim koşullarının sağlanmasında sistem - içi kurumlara dönüşen, sistemin çitlerini zorlayabilecek çelişkileri emen birer sübap işlevi görebilmektedirler.

Örneğin, sendikalar, kooperatifler, partiler gibi kapitalist sistemle mücadelede etkin olabilecekleri inancıyla kurulan kurumlar; Marksizmin öngördüğü bir biçimde siyasi iktidar mücadelesiyle bağlarını kuramadıkları takdirde, kapitalist toplumun meta üretimi yasaları bu kurumlara da kendisini kabul ettirir; bunlar aracılığıyla sürdürülen faaliyetlere, kapitalizmin otoriter ve hiyerarşik yapıyla karakterize olan örgütlenme biçimi ege-men olur; ve bu kurumları, sistemi tehdit eden ögeler olmaktan çıkıp sistem - içi ögelere dönüşür.

«Devletleştirmeler» de, bazı dönemlerde emekçi halkın talepleri sonucu, bazı dönemlerde ise sistemin rasyonalitesi gereği olarak, -veya bu iki etkenin bileşkesi biçiminde- burjuva hükümetlerince kapitalizmin çeşitli evrelerinde gündeme gelen girişimler olagelmışlerdir.

Özellikle belirtilmesi gereken nokta, devletleştirmelere çoğu kez

tekellerin kendi aralarındaki çekişmeler sonucu başvurulduğudur. Rakipleri karşısında üstünlük sağlayacağına ve devletin dağıtacağı ranttan «aslan payı»nı alabileceğine güvenen tekel veya tekeller grubu, belli sektör veya kuruluşların devletleştirilmesini talep edebilirler. Bu talebin yerine getirilmesi için, çoğu kez, bazı «alık devlet sosyalistleri»ni de yanlarına çekmeyi başırırlar. Lenin, 1911'de petrol tröstü Standart Oil Company ile Alman tekeli Deutsche Bank arasındaki rekabetin sonucu başvuru olan bu tür devletleştirmeyi, «kapitalist gruplar arasında dünyanın paylaşımı»na örnek olarak gösteriyordu (20).

Rakibi Standart Oil karşısında güçsüz düşen Deutsche Bank, «Amerikan çıkarlarına zararlı olabilecek hiçbir işe kalkışmamaya» razı oluyordu ancak Almanya'da yasa tarafından petrole devlet tekeli konulursa, yapılan anlaşmanın hükümsüz kalacağını öngören bir ek madde eklenmişti. İşte tam bu noktada, Deutsche Bank devlet tekeline davet çıkarmış, tekel için Alman hükümeti tasarı hazırlamıştı. Basın da bu «halkçı» girişime «yurtsever» alkışlarla arka çıkmıştı. Gerçi sonuçta tasarı, devlet tekeli ganimetinin paylaşımı konusunda Alman bankaları arasında çıkan anlaşmazlıklar ve hükümetin Rockefeller'den çekinmesi nedeniyle ertelenmiştir. Ancak, bu olay, «devletleştirmelere» tekeller arası çekişmeler sonucu da başvurulduğunun ilginç bir örneğini teşkil etmiştir.

Devletleştirme, iflas durumunda olan bir tekelin devletçe kurtarılması için gündeme getirilen bir girişim de olabilmektedir. Lenin, **Emperyalizm** adlı yapıtında «burjuva

20. V.İ.LENİN — Emperyalizm, s. 89.

iktisatçılarının değerli itirafları» olarak adlandırdığı böyle bir girişimin değerlendirilmesini Die Bank dergisinden şöyle aktarmaktadır. «Bu tekellerin (devlet tekellerinin - TİB) hep devletin aleyhine olarak iflasın eşğine gelmiş özel işletmeleri kalkındırmaya yaradığını artık kavramak gerekir.» (21)

Bazı durumlarda da, «devletleştirmeler», emekçi halkın dayattığı talepler sonucu burjuva devletin vermek zorunda kaldığı bir taviz görünümünü alabilir. Yine, özellikle bağımsızlığını yeni kazanmış sömürge sonrası (post - colonial) ülkelerde, bağımsızlık ilân edildikten sonra birçok devletleştirmelere gidilmiştir. Bu tür ülkelerde sözüdedilen konjonktürde, sivil askeri bürokratların politik etkinlikleri sayesinde sınıf tavrı gösterip İktidar Bloku içinde yer alabilmeleri, özellikle bu tür girişimleri mümkün kılmaktadır. Ancak, proletaryanın iktidarına yönelik bir mücadele yaşanmadığında, «devletleştirmeler», kapitalistleşme sürecine hayatiyet kazandıran ögelere dönüşmektedir.

II. Dünya Savaşı ertesinde ve daha sonra, birçok metropolde, sömürge sonrası ülkede («petrolün millileştirilmesi» yoluna giden ülkelerde) görüldüğü gibi «devletleştirmeler» —ilk bakışta anti - kapitalist bir görünüm taşıyan bu girişimler— giderek burjuvazinin sermaye birikimi sürecine canlılık kazandıran ögeler olmuşlardır. Meta üretiminin yasaları, bu tür girişimleri de emeğin sermayece sömürülmesi temelinde yükselen sisteme dahil etmiştir. Şüphesiz ki, bu sonucu doğuran neden, bu türden girişim ve kurumların farklı düzeylerde devrimcilere sağlayabileceği olanakları emekçi halkın siyasi iktidar müca-

21. V.İ.LENİN — a.g.e., s. 90,

delesi potasına akıtacak olan çalış-
maların yapılmamış olması ve soy
bir «devlet sosyalizmi» batağına
saplanmış olunmasıdır.

11. «MADENLERİN

DEVLETLEŞTİRİLMESİ.

VE SONUÇ

Buna göre, sürdürülen siyasi
iktidar mücadelesinde, burjuva dev-
letine yapılacak talepler demeti
içinde madenlere ilişkin olarak istenecek şeyler, iktidar mücadelesine
katkıda bulunacak, bu mücadeleyi
sürdürecektir işçilerin fizik ve moral
yıpranmalarını en aza indirecek
içerikte olmalıdır.

«Devletleştirme»lere, sistemin
rasyonalitesi gereği bizzat burjuva
hükümetlerince de başvurulduğun-
dan söz etmiştik. Nitekim, geçen yıl
çıkarılan «Devletçe İşletilecek Ma-
denler Hakkında Kanun» da yine
sistemin restorasyonu için başvurul-
muş bir girişimdir. Hükümetin, ya-
sanın sağladığı bu yetkiyle maden-
leri devlet işletmeleri aracılığıyla
işletmesi, burjuva toplumu temelinde
olduğumuz sürece, artık ürünü
içeren kar ve rantın devletin eline
geçmesini sağlayacaktır. Ancak, bi-
liyoruz ki, ulusal gelirin bu önemli
parçasının yeniden dağıtılmasının
birçok kanallarını, sistem içermek-
tedir. Sistem, dolayısıyla bu kanal-
lar varoldukça, maden işçilerinin
karşılığı ödenmemiş emeğinin bir
kısmına emperyalist güçler, bir kıs-
mına da yerli egemen güçler elkoyma-
mayı sürdürecektir. Ancak,
«devletleştirme» ek bazı önlemlerin
alınmasına, devleti «ikna» etmek
yoluyla emekçi halkın iktidar mü-
cadelesinde bazı mevziler sağlaya-
bilecektir.

Buna göre;

1. «Devletçe İşletilecek Maden-
ler Hakkında Kanun»un Bakanlar
Kuruluna vermiş olduğu yetkinin
kullanılarak tüm madenlerin dev-
letleştirilmesi istenmelidir.

2. İşletme ve imtiyaz hakları-
nın geri alınmasıyla, yukarıda adı
geçen yasada öngörülen tazminat
ödemelerinin sınırlarının daraltıl-
ması istenmelidir.

3. Devletin elinde kar ve rant
biçimlerinde toplanacak artık - de-
ğerin yeniden egemen sınıflara çe-
şitli kanallarla dağıtılmasını, belir-
li ölçülerde de olsa, önlemek için,
devlet işletmelerinin yönetimi, 3 işçi
3 işveren temsilcisinden oluşan ve
yetki eşitliğini esas alan «İşyeri ko-
miteleri»nce yapılmalıdır. Bu konu-
da somut model önerisi, bir başka
çalışmada ele alındığından ayrıntı-
sına girmeye gerek görmüyoruz
(22). «İşyeri Komiteleri», yatırımdan
üretime, fiyat politikasından is-
tihadam politikasına kadar tüm ka-
rar verme süreçlerini, her tür hü-
kümet veya bakanlık müdahalesin-
den uzak biçimde gerçekleştirebil-
melidirler.

4. Devlet işletmeleri, yatay ve
dikey birleşmelerle, hammadde üre-
timinden mamul malın pazarlanma-
sına kadar tüm birimleri içerecek
şekilde yeniden örgütlendirilmelidir-
ler. Özel kesimle girilen tüm işti-
rakların tasfiye edilmesi istenmeli-
dir.

5. Maden işçilerinin fizik ve
moral yıpranmalarını enalt düzeye
indirecek önlemler ve onların sa-
vaşma gücünü yükseltecek talepler-
le ortaya çıkılmalıdır.

22. TİB Aylık Bülten — «Yönetime
Katılma Özel Sayısı, Sayı 50, A-
ğustos 1978 - Ankara.

NÜKLEER ENERJİ TARTIŞMALARI ÜZERİNE (*)

GİRİŞ

Bilindiği gibi manüfaktürden modern sanayiye geçişi sağlayan, **makinenin geliştirilmesi ve kullanımının yaygınlaşmasıdır.** «Modern sanayi, manüfaktürün ürettiği makinelerle, ilk el attığı üretim alanlarındaki elzanaatları ile manüfaktür sistemlerini ortadan kaldırarak» (1) varlık nedeni olan kapitalist üretim tarzını egemen kılmıştı.

Kapitalist üretim tarzının egemen kılmasıyla, bir bütün olarak bu tarzın, işçinin aleyhine, iş araçlarına ve ürüne kazandırdığı nitelik, emek - sermaye çelişkisini makine aracılığıyla tam bir uzlaşmaz çelişkiye dönüştürdü.

Emeğin üretkenliğindeki diğer bütün artışlar gibi makine de, metaların ucuzlatılması ve işçinin kendisi için çalıştığı işgünü kısmını kısaltarak, karşılığını almadan kapitaliste verdiği diğer kısmını uzatmak amacıyla kullanıldı, kapitalist üretim tarzının tüm bir gelişim süreci boyunca...

Sanayi devriminin başlatıcısı olan «**makine...**», birbirinden tama-

(*) Nükleer enerji ve nükleer santraller hakkında konumuz açısından gerekli asgari bilgileri yazının akışını bozmamak amacıyla Ek'te vermeyi uygun bulduk.

(1) Karl Marx, **Kapital**, c. 1, s. 412, Sol Yay., 1975.

men ayrı üç kısımdan yapılmıştır : motor mekanizması, güç iletici mekanizma ve nihayet alet ya da çalışma mekanizması. Bu makine, hareket ettirici gücünü, ya buhar makinesi, ısı makinesi, elektromanyetik makine vb. ile kendisini üretir, ya da bu gücü, çağlayanlardaki su çarkları, yel değirmenleri gibi zaten hazır bulunan bir doğa kuvvetinden alır.» (2) diyor Marx.

Su gücünden rüzgara, buhar gücünden elektrik motoruna kadar çeşitli doğa güçlerini kâh hazır bulunduğu biçimlerde, kâh daha uygun biçimlere dönüştürerek kullanageldi sermaye, makineyi hareket ettirmek için.

Ve uzun bir süredir elektrik motorunu devindiriyor kapitalizm kömürün, petrolün, doğal gazın ve nihayet uranyumun sağladığı enerjiyle; hareket ettiriyor makineyi daha fazla çalıştırabilmek için işçiyi, daha hızlı döndürebilmek için sömürü çarkını.

Westinghouse, General Electric geliştirdiği nükleer teknolojiyi bağımlı ülkelere satıyor, halkların yarattığı değerini daha fazlasına el koyabilmek için, daha fazla sömürebilmek için bu ülkelerin işçi sınıfını.

Nükleer santrallerin «ihtişamı» hiçbir zaman unutturmamalıdır ki: «Kapitalist sistemde emeğin üretkenliğinin yükseltilmesi için kulla-

(2) a.g.e., s. 403.

nılan bütün yöntemler, bireysel iş-
çinin aleyhine kullanılıyor...; üre-
timi geliştirme araçlarının hepsi,
üreticiler üzerinde egemenlik ku-
rulması ve sömürülmesi araçlarına
dönüşüyor...; bunlar, işçiyi, bir par-
ça - insan haline getiriyor, onu ma-
kinenin bir parçası düzeyine indir-
giyor, yaptığı işin bütün sevimliliği-
ni yok ederek nefret edilen bir ezi-
yet haline sokuyor...; bilimin ba-
ğımsız bir güç olarak sürece ka-
tılması ölçüsünde işçiyi, iş-süreci-
nin entellektüel yeteneklerinden u-
zaklaştırıyor; çalışma koşullarını
bozuyor, iş-süreci sırasında nefret
edilecek bir despotluğa boyun eğ-
mek durumunda bırakıyor; tüm
hayatını sadece çalışma hayatı şek-
line sokuyor ve karsıyla çocukla-
rını sermaye çarkının dişlileri arası-
na sürüklüyor...

Ne varki, bütün artı - değer
üretim yöntemleri, aynı zamanda,
birikim yöntemleridir; ve birikim-
deki her genişleme bu yöntemlerin
gelişmesi için bir araç haline ge-
lir.» (3)

NÜKLEER TEKNOLOJİNİN

TARİHÇESİ

Nükleer enerji alanındaki araş-
tırma faaliyetleri uzun bir geçmişe
dayanmaktadır. Bu alandaki yo-
ğun araştırmalar II. Paylaşım Sa-
vaşın'dan önce emperyalist metro-
pollerde, özellikle, ABD ve Alman-
ya'da yürütülmekteydi. Her iki ül-
kenin de emperyalist paylaşımı
kendi lehine sonuçlandırma hedefi,
nükleer güce sahip bir silâhın ge-
liştirilmesi için yapılan çalışmalara
hız kazandırmıştı.

(3) Karl Marx, Kapital, c. 1, s. 682,
Sol Yay., 1975.

Nitekim, 1945 Ağustos'unda Ja-
pon emekçi halkını cehennem ate-
şiyle kavuran iki atom bombasının
patlamasıyla, hem II. Paylaşım nok-
talanmış oluyor, hem de emperya-
lizm böyle bir doğa gücünü lanet-
lenesi bir «deney»den geçirmiş o-
luyordu.

Savaştan güçlenmiş ve emper-
yalist - kapitalist sistem hiyerarşi-
sinin en tepesine yerleşmiş olarak
çıkan ABD, nükleer teknolojiyi as-
keri amaçlar için geliştirirken, as-
lında tekellerin yatırım ufkunu ge-
nişletecek, yeni sermaye birikimi
fırsatları yaratıyordu.

Nükleer teknoloji araştırmaları
önceleri büyük bir hızla ilerlerken,
Kuzey Afrika'da yeni bulunan pet-
rol yatakları ve Arap ülkelerinden
sağlanan petrolün fiyatının çok-
uluslu petrol tekelleri tarafından
düşürülmesi nedeniyle yavaşlamaya
yüz tutmuştur. 1956 yılında Mısır
Devlet Başkanı Nasır'ın Süveyş ka-
nalını ulusallaştırma girişimleri so-
nucu petrol sağlamakta zorluklarla
karşılaşan emperyalist ülkeler, nü-
kleer araştırmalarına yeniden hız
kazandırmışlardır. Örneğin 1957 yı-
lında İngiltere'de yapımı planlanan
nükleer santral sayısı, Süveyş ka-
nalı bunalımından önce düşünüle-
nin üç katına çıkmıştır. Ancak bu-
nalımın sona ermesiyle çokuluslu
petrol tekellerinin çıkarları, araş-
tırmaların hızının yeniden yavaşla-
tılması yönünde olmuştur.

Metropol ülkeler son 30 yıldır
enerji politikalarını ucuz olan pet-
rol ve doğal gazla dayandırmışlar
ve gerekli hammaddeleri bağımlı
ülkelerden kolayca sağlayabilmiş-
lerdir. Bu yüzden petrol ve gaz
tüketiminin toplam enerji tüketimi
içindeki payı sürekli artmıştır.

ÇİZELGE I

DÜNYA ENERJİ TÜKETİMİ, 1960 - 90 (10¹⁸ Jül) (*)

	1960	1965	1970	1972	1980	1985	1990
Kömür	64.9 (% 47)	66.0	70.5	69.9	83.6	90.4	97.1 (% 22)
Petrol	47.8 (% 34)	67.9	102.2	113.4	139.6	155.3	174.1 (% 40)
Doğal Gaz ve							
Hidrolik güç	19.0 (% 14)	28.1	42.8	48.3	59.9	71.3	81.3 (% 18)
Jeotermik	7.3 (% 5)	10.1	12.4	13.6	16.2	18.0	19.8 (% 5)
Nükleer	—	0.2	0.8	1.5	13.3	35.4	67.1 (% 15)
TOPLAM	139.0	172.3	228.7	246.7	312.6	370.1	439.4

Kaynak : 10. Dünya Enerji Konferansı, **Development of Conventional Energy Resources**, s. 18, 1977, İstanbul

(*) 10¹⁸ Jül'lük enerji 40 milyon ton kömüre eşdeğerdir.

Sonuçta, diğer bir önemli enerji kaynağı olan kömür ve nükleer enerji ile ilgili gelişmeler yavaşlamıştır. (4) Bunun nedeni, çokuluslu petrol şirketlerinin bağımlı ülkelerdeki ucuz petrolden yüksek karlar sağlamaları, dolayısıyla, kömür çıkarımı ve nükleer enerji alanındaki çalışmaları engellemeleridir.

1973'deki 'petrol bunalımı'ndan sonra ise, teknik çalışmalar petrol dışındaki kaynaklara, özellikle nükleer enerjiye ve bir ölçüde de kömüre kaydırılarak yoğunlaştırılmıştır.

Metropol tekeli burjuvazilerinin sözcüleri, nükleer teknolojiye bugün verdikleri önceliği şöyle açıklıyorlar; «Nükleer yakıt rezervlerinin dünya çapında dağılımı o kadar dengelidir ki, petrolde ol-

duğu gibi tehlikelerin olmaması, yani üreticilere siyasi ve ekonomik bağımlılığın sözkonusu olmaması nükleer enerji lehine bir faktördür.» (5)

Uranyum rezervlerinin bilinen dağılımına baktığımızda bunun kimin lehine «dengeli» olarak dağıldığını görüyoruz. Bu nedenle metropollerin burada sözü edilen «bağımlılık»tan yakınmaları hammadde kaynaklarının, özellikle petrol üzerindeki denetimlerinin görece olarak azaltılmasını ifade etmektedir.

(5) 10. Dünya Enerji Konferansı 1977, **Development of Conventional Energy Resources**, «Electricity's Contribution Towards a Solution of the Energy Problem», Uluslararası Enerji Üretici ve Dağıtıcıları Birliği (UNIPED) 'nin tebliği, s. 4 s. 4

(4) Philip Mullenbach, **Civilian Nuclear Power**, New York, 1963, s. 17, 18

ÇİZELGE 2

1976'ya Göre Bilinen Dünya Uranyum Rezervleri

Ülke	Rezerv (10 ³ t)		Toplam	Dünyadaki payı
	15 Dolar/lb altı	15-30 Dolar/lb arası		
ABD	320,0	134,0	454,0	25,1
Güney Afrika	186,0	90,0	276,0	15,2
Avustralya	243,0	—	243,0	13,4
Kanada	144,0	22,0	166,0	9,2
Nijerya	40,0	10,0	50,0	2,8
Fransa	37,0	18,0	55,0	3,0
İsveç	—	300,0	300,0	16,6
İspanya	10,0	83,5	103,5	5,7
Hindistan	3,4	25,8	29,2	
Gabon	20,0	—	20,0	
Arjantin	9,3	11,3	20,6	
Brezilya	9,7	0,7	10,4	
Orta Afrika Cum.	8,0	—	8,0	
Batı Almanya	0,5	0,5	1,0	
İtalya	—	1,2	1,2	
Japonya	1,1	6,6	7,7	
Kore	—	2,4	2,4	
Meksika	5,0	1,0	6,0	
Portekiz	6,9	—	6,9	
İngiltere	—	1,8	1,8	
Yugoslavya	4,2	2,3	6,5	
Zaire	1,8	—	1,8	
Türkiye	3,6	0,6	4,2	0,2
Cezayir	28,0	—	28,0	
Toplam	1081,1	730,1	1811,2	

Kaynak : İsmet UZKUT, «Deniz Suyundan Uranyum Elde Edilimi ve Türkiye İçin Önemi», 6. Madencilik Kongresi, 19 - 23 Şubat 1979

NÜKLEER «KOALİSYON»

Bugün emperyalist - kapitalist sistem içinde, nükleer enerji alanında ABD kökenli çokuluslu tekel-ler egemen durumdadır. Sözkonusu çokuluslu tekeller aralarında geliştirdikleri 'koalisyon' sonucu nükle-er enerji üretimine özgü tüm sü-reçleri denetleyebilmektedirler.

Bu 'koalisyon'u çokuluslu pet-

rol tekelleri, uranyum madencilik şirketleri, belli başlı 'kamu' hizmet şirketleri, dev mali kuruluşlar, büyük müteahhitler, büyük mimarlık-mühendislik firmaları, vb. oluşturmaktadır.

Sözkonusu 'koalisyon' ortakla-rından bazıları şunlardır :

Exxon Corp.: Rockefeller impa-ratorluğuna dahil olan bu tandık

çokuluslu petrol tekeli önemli miktarda uranyum stoklarına sahiptir ve nükleer yakıt üretmektedir.

Gulf Oil Corp.: Exxon'dan sonra gelen bir çokuluslu petrol tekeli daha. Bu şirketin hem Westinghouse Electric Corp, hem de Mellor National Bank ile ilişkisi vardır.

Continental Oil.: Kıymetli uranyum bölgelerini de denetleyen bir petrol tekeli.

Kerr Mc Gee Corp.: ABD'de uranyum üretimi açısından birinci sırada yer alan bu şirket, aynı zamanda, **General Electric Corp.**'da da bir yönetim kurulu üyeliğine sahip bulunmaktadır.

Utah Construction and Mining Co.: Yılda milyonlarca kilo uranyum oksit üreten bu şirket de **General Electric** şirketinde bir yönetim kurulu üyeliğine sahiptir.

ABD nükleer enerji kompleksi içinde yaklaşık 200 bölgesel elektrik şirketi de yer almaktadır. (Örneğin, **Consolidated Edison of New York, Wisconsin Electric Power Company, Pacific Gas, Electric Company of California.**). Bu şirketleri birçok banka da mali bakımdan desteklemektedir. (Örneğin, **Bankers Trust Company of New York, Chase Manhattan Bank of New York, New England Merchants National Bank**). Bunlardan **Chase Manhattan, Rockefeller** 'imparatorluğu' içinde yer alır.

Bu arada enerji ile doğrudan ilişkisi olmayan şirketlerle de nükleer enerji şirketleri arasında işbirliği sözkonusudur. Örneğin, **Equitable Life Assurance Society of the U.S.** gibi bir sigorta şirketiyle **United Nuclear Corp.** ve **Combustion Engineering** gibi iki nükleer teçhizat üretimi ile ilgili şirket arasında yakın bağlar vardır.

Bu son iki şirketin **Rockefeller Bros. Inc.** ile de ilişkileri çok yakındır. Ayrıca **Equitable Life Assurance Society of the U.S., Detroit Edison Co., American Telephone and Telegraph Co., Proctor and Gamble Co., Massachusetts Institute of Technology** gibi kuruluşlarla birlikte nükleer enerji alanında faaliyette bulunmaktadır.

Bechtel Corp. veya **Brown and Root** gibi nükleer santral kurucuları ise bölgesel enerji şirketlerinin en büyük mali destekçileridir. Birçok daha küçük mimarlık-mühendislik firması ise nükleer enerjinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasında rol almaktadır. Örneğin: **Stone and Webster Inc., Ebasco Services Inc.** (Bir nükleer mimarlık şirketi, **Manufacturers Hanover Trust Co.** ile ilişkisi var), **Electric Bond and Share Company**... bütün bunlar nükleer enerjinin yaygınlaştırılmasından şu veya bu şekilde yarar gören şirketlerdir.

Bunların yanısıra uzun yıllardır nükleer teknolojinin geliştirilmesinde koordinasyonu sağlayan **Atom Enerji Komisyonu (AEC)**'da bu teknolojinin sözkonusu şirketlerin çıkarları doğrultusunda yaygınlaştırılmasında rol alıyor. Bunun nedeni açık. AEC'ye bağlı araştırma kurumları zaten doğrudan veya dolaylı olarak çokuluslu tekellerce finanse edilmiş ve edilmekte. 1963'de yayınlanan bir kaynaktan o yıllarda nükleer enerji alanında faaliyet gösteren başlıca laboratuvar veya araştırma tesisleri :

— **National Reactor Testing Station (Idaho), General Electric Co., Phillips Petroleum Co., Westinghouse Electric Co.:**

— **Knolls Atomic Power Laboratory, General Electric Co.:**

— **Bettis Atomic Power Laboratory, Westinghouse Electric Corp.**

— **Oak Ridge National Laboratory, Union Carbide Nuclear Co.,** tarafından finanse edildiğini öğreniyoruz. (6)

Nükleer enerjiyi körüklemekte daha önce sayılan ilişkilere ek olarak birçok ticari ve bilimsel ilişki de rol oynamaktadır. Bunların başında **Edison Electric Institute, The Atomic Industrial Forum, The American Nuclear Society, The American Public Power Association, Reddy Kilowatt Inc. of Greenwich** gelmektedir.

Bunların yanısıra **American Nuclear Society**, 10.000 bilim adamı, mühendis ve idarecinin üye olduğu bir mesleki örgüt.) nükleer enerji konusunda araştırma ve deneyler yolu ile ilerleme sağlamayı hedefliyor. Dört ayrı önemli yayın organı ile bu yolda propaganda yapıyor.

Nuclear Society, (10.000 bilim adamı, raçlarla kullanımının yaygınlaştırılmasında rol alan bir başka kuruluş da **Atomic Industrial Forum**. Aralarında endüstri, araştırma, ve eğitim kurumlarının, işçi örgütlerinin ve devlet şirketlerinin olduğu 600 üye örgütten oluşuyor. Amacı «nükleer enerjiyi kamu oyuna tanıtmak». Daha doğrusu toplumda nükleer enerjiye karşı oluşabilecek şu veya bu muhalefeti «bilimsel» açıklamaların yer aldığı yayınlar aracılığıyla etkisiz kılmak.

Öte yandan, **Edison Electric Institute (EEI)** adlı başka bir kurum da bu yönde faaliyet göstermektedir. Birçok elektrik şirketinden oluşan sözkonusu kuruluş üye elektrik şirketlerinin koordinasyonunu

(6) Philip Mullenback, **Civilian Nuclear Power**, 1963, New York, s. 116

yürütürken, nükleer alanda da araştırmalar yapmakta.

Nükleer «lobi»nin propaganda taktikleri ise, halktan bir kişi tarafından yazılmış süsü verilen makalelerin gazetelerde yayınlanması, görevli ve karar alma durumunda olanları etkileme, açık veya gizli kampanyalar, reklam broşürleri yayınlamak vb... den oluşmaktadır. (7)

Tüm bu nükleer «koalisyon»un başını dünya çapında egemen konumda olan iki çokuluslu tekel, **General Electric Co.** ve **Westinghouse** çekmektedir.

Nükleer enerji alanındaki sermayenin yoğunlaşma ve merkezileşme sürecinde dünya pazarlarında egemenlik kuran **Westinghouse** ve **General Electric**; **Combustion Engineering** ve **Foster - Wheeler** gibi buhar kazanları ve ısıtıcıları üreten ve nükleer alanda yatırım yapan üç şirketi de, çeşitli birleşmeler aracılığıyla bu alandan silmiştir.

Bu iki ABD dökenli çokuluslu tekelin emperyalist - kapitalist sistem içindeki egemenliği İngiltere, Fransa ve İtalya'daki nükleer santral üreticisi şirketlerle yaptığı lisans anlaşmalarıyla daha da pekişmektedir. Örneğin, Almanya'da **AEG** ile **General Electric**, **Siemens** ile **Westinghouse** bu alanda ortak faaliyette bulunma konusunda anlaşmışlardır. **Siemens** ve **AEG'nin** 1969 yılında **KWU** adı altında geliştirdikleri işbirliği Almanya'da nükleer enerji alanında güçlü bir tekel durumuna yükselmiştir. Yine Almanya'da ABD kökenli **Babcock and Wilcox**, Alman **BBC** şirketi ile

(7) John J. Berger, **Nuclear Power, The Unviable Option**, Rampart Press, 1976.

lisans anlaşması imzalamıştır. (8) Ancak, bu tür işbirliklerinin geçici olduğu unutulmamalıdır. Nitekim, Siemens ve AEG şirketleri ABD kökenli çokuluslu tekellerle işbirlikleri aracılığıyla yeterli derecede güçlendikten; belirli büyüklüklerde pazarı denetler duruma geldikten sonra Westinghouse ve General Electric ile olan lisans anlaşmalarını yenilememişler ve artık kendi başlarına yatırım yapmayı tercih eder olmuşlardır. Almanya'nın Brezilya'da kurmaya giriştiği 8 nükleer santralin KWU tarafından inşa ediliyor olması buna bir örnektir. ABD bu anlaşmaya karşı çıkarken Brezilya'nın «Atom Silahlarının Yayılmasının Önlenmesi Anlaşmasına» imza atmamış olmasını ve «Atom Klubü»ne üye olmadığını öne sürmüştür. Halbuki aynı ABD, kendi tekellerinin denetimi altındaki Kanada şirketlerinin Arjantin'de nükleer santral kurmalarına karşı çıkmamıştır.

Fransa'da ise nükleer enerji alanında başlangıçta ABD'de geliştirilenlerden bağımsız bir teknoloji geliştirilmek istenmişse de, bu konuda başarılı olunamamıştır. 1969'da Westinghouse, Fransız Jeumont Schneider şirketi ile birleşmek için girişimde bulunmuştur. Söz konusu Fransız şirketinin bir uzantısı olan Framatome, ancak Westinghouse ile anlaşma imzaladıktan sonra girdiği ihalelerde başarılı olmuştur. 1972'de ise Fransız hükümeti Westinghouse şirketinin Fransız nükleer sanayiinde ortaklık kurmasına izin vermiş ve Westinghouse'un % 45 paya sahip olduğu Compaigne Nucleaire Française (CNF) adı altında yeni bir şirket kurulmuştur. Fran-

(8) Henry N. Nau, National Politics And International Technology, Baltimore, Maryland, 1974, s. 151.

sa'da bu şirketin başlıca rakibi General Electric ile lisans anlaşması olan SOGERCA'dır. (9)

Metropol ülkeler arasında nükleer enerji alanında belli bir rekabet ve üstünlük kurma mücadelesi vardır. Bu alanda en büyük mücadele teknolojik üstünlüğü elinde tutan ABD tekeli sermayesi ile Avrupa tekeli sermayesi arasında olmaktadır.

Nükleer teknolojinin ticari kullanımını ilk kez ABD'de 1950'lerin başlarında gerçekleştirmiştir. Daha önceleri askeri amaçlarla belli bir teknoloji birikimini elde eden ABD tekelleri, bunun ardından, geliştirilen teknolojinin iç ve dış pazarlarda uygulama alanı bulması için girişimlerde bulunmuşlardır. Dış pazarlara yönelik ilk girişim ise 1953 yılında ABD Başkanı Eisenhower'ın yaptığı konuşmayla yankısını buldu. Eisenhower «Barış için nükleer enerji» adı altında açıkladığı bu programda nükleer teknolojinin «sivil» amaçlarla kullanılması için çağrıda bulundu. «Teknolojik bakımdan daha geri olan ülkelerle ilişkiler oluşturabilmek üzere» ABD Kongresi Başkan'a ikili ve çok taraflı işbirliği anlaşmaları imzalanabilmesi için yetki verdi. Böylece ABD tekelleri devlet desteğini de arkalarına alarak hükümetlerarası anlaşmalarla dış pazarlara açılmaya başladılar. (10)

ABD'de nükleer reaktörler ilk kez devlet desteğiyle kuruluyordu. Bu alanda yapılan araştırmalarda devlet ABD tekellerine bilgi açısından ve mali yönden büyük çapta destek sağlıyordu. Daha sonra Kongre'den geçen bir yasa tasarısı ile devlet, nükleer santral kurma

(9) Henry N. Nau, a.g.e., s. 153

(10) Philip Mulenbach, a.g.e., s. 264.

girişimlerine son verip alanı bütünüyle tekellere devretti. Dış pazarlara açılacak olan bu şirketlerin en büyük sorunu; yabancı ülkelere nasıl nükleer reaktör kurma patenti alabilecekleriydi. Sonunda ABD hükümeti tekellere sağlayacağı desteğin mekanizmasını buldu. Bugün destek ikili anlaşmalarla ya da **Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEC)** yoluyla sağlanabiliyor. Bunlara ek olarak **Dünya Bankası** veya **Export-Import Bank** tarafından nükleer santral satılan ülkelere açılan krediler de var.

Nükleer santral dışsattımlarında ABD Atom Enerjisi Komisyonu (AEC) ve Dışişleri Bakanlığı ikili, bölgesel ve çok taraflı anlaşmalardan, değişik koşullarda, hangisinin en uygunu olacağını, yani hangisinin bağımlılık ve sömürü ilişkilerini güçlendirmekte en uygun olabileceğini araştırdılar. Nükleer enerji alanında ABD tarafından kullanılan bu üç yaklaşımla, AID (Uluslararası Kalkınma Ajansı) tarafından uygulanan teknik ve ekonomik yardım programları bu amaçları gerçekleştirmede benzer sonuçlara ulaşıyor. Zaten tersi düşünülemezdi. ABD Ticaret Bakanlığı ikili anlaşmaların yardımın kullanıldığı alanları denetlemekte en iyi sonucu verdiğini söyledi; dönemin Dışişleri Bakanı Dulles ise; «IAEA gibi çok taraflı düzenlemeler yoluyla yapılacak yardımın dış politika amaçlarını gerçekleştireceğini ve yardımı yapan ve alan arasındaki ilişkinin göze batan ters yönlerini saklayabileceğini» söylemekteydi. (11)

ABD'nin nükleer alanda imzaladığı ikili anlaşmalarda nükleer malzemenin silâh yapımında kullanılmayacağı, veren tarafın izni ol-

(11) Philip Mullenbach, a.g.e., s. 17, 18.

şında başka bir ülkeye devredilemeyeceği yazılıdır. Bu denetimlere ek olarak kullanılan yakıtın ancak % 20'si, o da, AEC tarafından veya AEC'nin göstereceği tesislerde işlenerek zenginleştirilebileceği belirtilmektedir. Ayrıca yakıtın kullanımını sonucunda elde edilecek yan ürünleri, AEC kendi kullanımını için satınalma önceliğine sahiptir.

NÜKLEER ENERJİ ALANINDAKİ ULUSLARARASI KURULUŞLAR

1. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA)

Bu ajans 1957 yılında kurulmuştur. Örgüte ülkelerin çoğu üyedir. Ancak, Ajans üzerinde ABD, Almanya, İngiltere, Fransa, SSCB gibi nükleer teknolojiyi geliştirmiş ülkelerin egemenliği vardır. ABD bu kurumu emperyalist ülkelerle bağımlı ülkeler arasında ikili anlaşmalara dayanan egemenlik/bağımlılık ilişkilerine alternatif bir araç olarak değerlendirerek, kurumu mali ve teknik açıdan desteklemeye yönelmiştir. Bu nedenle, gerçekte, çokuluslu tekellerin denetiminde olan AEC bu kuruma büyük mali olanaklar sağlamaktadır.

ABD'ye göre bu uluslararası kuruluşun gelişmesi çok «olumludur» ve emperyalist ülkelere bağımlı ülkelere nükleer yakıt ve nükleer teknoloji «yardım»ının ana kanalı olarak kullanılabilir. ABD'nin nükleer enerji konusunda bağımlılık ilişkisinin yaratılmasında kullandığı başlıca araçlar; nükleer malzeme satmak, teknik yardım ile bağımlı ülkelerin uzmanlarına eğitim olanakları sağlamak ve nükleer yakıt satışlarıdır. Çoğu ülkede, uranyumu elde etme yolundaki güçlükler ve bugün yaygınlaşmış olan nükleer reaktörlerde ancak zenginleştirilmiş uranyumun kullanı-

labilir olması nedeniyle, nükleer yakıt satışı en etkin denetim aracı olmaktadır. Nitekim, ABD zenginleştirilmiş uranyum fazlası olan tek ülke konumundadır. Bu araç IAEA'ya, Euratom'a ve diğer ülkelere satılarak veya kiralanarak kullanılmaktadır. İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya gibi emperyalist ülkeler yakıtta ABD'ye olan «bağımlılıklarını» kendi uranyum zenginleştirme tesislerini kurarak azaltmaya çalışmışlardır. ABD, bu ülkelerin kuracağı tesislere şiddetle karşı çıkmıştır. Böyle bir tesisi kurmanın ekonomik olamayacağını iddia etmiş ve ABD - Euratom anlaşmasından yararlanarak, zenginleştirilmiş uranyum fiyatını biraz daha düşük tutup Avrupa ülkelerini bu isteklerinden vazgeçirmeye çalışmıştır.

SSCB de bu kuruluşun önemli üyelerindedir. Sovyetlerin amacı, **Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın** nükleer gücün «barışçıl» amaçlarla kullanımında ve nükleer silâhların yayılmasının önlenmesinde etkin bir araç konumuna getirilmesidir. Bu amaç da SSCB'nin «barış içinde yaşama - barış içinde yarışma» politikasının ayrılmaz bir parçası olmaktadır. SSCB yalnızca kendi güvenliği açısından nükleer silâhların yayılmasına karşı çıkmakta, böylece emperyalist tekellerin bağımlı ülkelere nükleer santral ve yakıt satmasını dolaylı olarak onaylamaktadır. Emperyalist ülkelerin egemenliğindeki bir kurumun, yeni-sömürge ülkelerle olan ilişkilerinde bağımlılığı daha da arttırıcı rolünü ve nükleer gücün emeğin sömürü sürecinde işlevini görmezlikten gelerek, kendisinin dar çıkarlarının savunucusu durumuna gelmektedir. Ayrıca metropol ülkelerin nükleer silâhlanmasını gerekçe olarak göstererek silâhlanma çabalarını hızlandırmak-

tadır. Kendi silâhlanmasının dünyada bir nükleer güç dengesi oluşturduğunu ve böylece III. Büyük Savaş tehlikesinin ortadan kalktığını iddia etmektedir. Oysa sosyalist bir ülkenin uluslararası düzeyde emperyalist sisteme karşı yürüttüğü mücadelede nükleer güçlere ilişkin politikası, böylesi bir mantıkla daraltılamaz.

2. Avrupa Atom Enerjisi Komisyonu (Euratom)

Avrupa Atom Enerjisi Komisyonu 1956'da kısa süren enerji bunalımından sonra Avrupa ülkelerinin nükleer enerji alanındaki çabalarını birleştirmeleri amacına yönelik olarak ortaya çıkan bir kurumdur. ABD ile Avrupa ülkeleri arasında nükleer alandaki ilişkiler bu kurumun ortaya çıkmasından sonra gelişmiştir. Euratom - ABD ortak programı ise ABD tarafından önerilmiştir. Bu program Avrupa ülkelerinden daha çok ABD'nin çıkarlarına uygun hükümler taşımaktadır. Önerilerine uygun olarak Euratom, elindeki kaynakları ağırlıklı nükleer santral yapımında kullanmıştır. ABD'nin etkisi olmasaydı Avrupa ülkeleri sözkonusu kaynakları ABD'de geliştirilmiş reaktörlerin inşası yerine, reaktör geliştirme araştırmalarında kullanabilirdi. ABD bu programı kabul ettirmekle ülkesinde yapılan araştırmalara Avrupa ülkelerinin de katılmasını ve harcamaların bir bölümünü karşılamalarını sağlamıştır. Ayrıca Avrupa'da kurulan bu reaktörler ABD tekelleri için iyi bir pazar oluşturmuş ve reaktörlerin işletilmesiyle elde edilen veriler, yine bu tekeller tarafından kullanılmıştır.

ABD, Euratom ile işbirliği anlaşmasına bir zemin oluşturmak ve bunun gerekçelerini hazırlayabilmek için Avrupa ülkelerinin enerji

üretim ve tüketim tahminleri üzerine bir rapor hazırlamıştır. Bu raporun ilginç yanı Avrupa Toplumunun nükleer enerjiye olan toplam gereksinimlerinin tek tek ülkelerin gereksinimlerinden fazla gösterilmesidir. (12) Raporun sonuçları, Toplumun gereksinimlerinden daha çok emperyalist - kapitalist sistemin ticari ve teknik alanda ABD'nin önderliğinde «bütünleşmesini» sağlamaya yöneliktir. Söz konusu ülkeleri nükleer enerji alanında bütünleştirme çabaları II. Paylaşım Savaşından sonra Avrupa'nın ABD tekellerine bir pazar oluşturması, emperyalist — kapitalist sistemin restore edilmesi için ABD tarafından uygulanan Marshall Yardımı Programıyla aynı döneme raslamaktadır. Bu dönemde, İngiltere ve Fransa'da gaz çubuk tekniğiyle çalışan nükleer reaktörler gelişmiş ve hatta ABD'de geliştirilen hafif su soğutuculu reaktörlerden daha ileri düzeyde iken, ABD'nin dayatması sonucunda hafif su soğutuculu reaktörler Avrupa'da hızla yayılmıştır. Ayrıca Avrupa ülkelerinin çoğu ABD tekelleri ile ortaklık kurma durumunda kalmışlardır. ABD, Avrupa ülkelerinin yakıt zenginleştirme tesisi kurmalarına karşı çıkarak «bağımlılık» ilişkisinin sürdürülmesini sağlamıştır.

ABD — Euratom ortak programına uygun olarak ABD hükümeti tekellerin Avrupa'ya yaptıkları reaktör satışlarında geniş yardım ve yakıt garantisi aracılığıyla destek sağlamıştır. Bu yardım ancak ABD'de geliştirilen reaktörlerin satın alınması durumunda verilmektedir. Avrupa ülkelerinde kurulan bütün reaktörler ABD ve İngiltere kökenli tekeller ile yapılan ikili anlaşmalarla gerçekleşmiştir. Birden fazla Avrupalı şirketin katıldığı tek bir

(12) Henry N. Nau, a.g.e., s. 129.

proje vardır ve bunu gerçekleştiren Framatome/ACEC şirketinin ise Westinghouse'den lisansı bulunmaktadır. (13)

BAĞIMLI ÜLKELERLE İLİŞKİLER

Nükleer teknolojiyi ilk kez uygulayan metropol ülkeler bu alanda kesin bir üstünlük sağlamışlardır. Bu teknolojinin geliştirilmesi aşamasında bağımlı ülkelerde nükleer santral kurulmasına karşı çıkmışlar ve nükleer enerjinin bu ülkeler için «uygun» olmadığını iddia etmişlerdir. Daha sonraları geliştirilen bu teknolojinin bağımlı ülkelere satılarak metropol ülkeler - bağımlı ülkeler arasındaki ilişkilerin daha da pekiştirilmesini amaçlamışlardır. Nükleer enerji alanındaki tekeller reaktör geliştirme aşamasında yaptıkları yatırımlardan belli bir kâr sağlayabilmek için bu teknolojinin ve ürünlerinin bağımlı ülkelere tekel kârı ile satılmasını gerçekleştirmişlerdir. Bu teknolojinin bağımlı ülkelerde kullanılmasına izin verilmesinin diğer bir nedeni de, bugün geliştirilmiş olan ve ticari alanda kullanılmasına için araştırmaların yapıldığı «hızlı üretken» reaktörlerin varlığıdır. Söz konusu reaktörlerin enerji üretiminde kullanılmasıyla bugünkü nükleer teknoloji geçerliliğini yitirecektir.

Başta ABD olmak üzere metropol ülkeler dünyadaki bilinen uranyum rezervlerinin büyük bölümünü denetim altında tutmaktadırlar. (Bu konuda yazının başlarında yer alan çizelgeye bakınız.) Söz konusu çizelgeye göre, dünyadaki uranyum rezervlerinin % 25'i yalnızca ABD'de bulunmaktadır. Rezervlerin dörtte üçü ise emperyalist ülkelerin denetimindedir. 16 Ocak 1978'de Londra

(13) Henry N. Nau, a.g.e., s. 153.

Klubü'nün (*) üyeleri olan 15 ülke bir açıklama yaparak dışsatımda uygulayacakları ortak yöntemi belirtmişlerdir. Sözkonusu ülkeler dışsatımın ancak nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanımı, ve IAEA'nın güvenlik koşullarına uyulması durumunda yapılabileceğini açıklamışlardır. Ayrıca aynı koşulların nükleer yakıtın yeniden işlenmesine, uranyumun zenginleştirilmesine ve ağır su üretimine de uygulanacağını eklemişlerdir. (14)

ABD'nde çokuluslu tekellerin çıkarları doğrultusunda hazırlanan ve yürürlüğe konulan yasa ABD'nin oluru olmadan nükleer yakıtın yeniden işlenmesini engellemekte ve ABD Başkanına, tekellerin istediği koşulların yerine getirilmemesi durumunda nükleer yakıt sevkiyatını durdurma yetkisi tanımaktadır. Nitekim bu politikanın bir sonucu olarak son yıllarda dünya piyasalarında uranyum sağlamada büyük zorluklar başgöstermiş ve uranyumun fiyatı hızla artmıştır. (15)

Daha önceleri bağımlı ülkelerdeki hammadde kaynakları —örneğin petrol— üzerinde denetim kurran emperyalizm, nükleer enerji alanında hammadde kaynaklarına

(*) Londra Klubü, eski adıyla Atom Klubü, başlangıçta ABD, SSCB, İngiltere, Fransa, Almanya, Japonya ve Kanada gibi nükleer teçhizat, yakıt ve teknoloji satabilen ülkelerden oluşuyordu. Sonraları İsveç, Belçika, Hollanda, İtalya, Doğu Almanya ve Polonya da bu kuruluşa üye olmuşlardır.

(14) Ali Onur Arsal, «Nükleer Enerjinin Geleceği ve Türkiye», Türkiye 3. Genel Enerji Kongresi, s. 700 - 701, Ankara, 1978.

(15) Ali Onur Arsal, a.g.e., s. 701.

kendisi sahip olduğu için daha üst düzeyde bir bağımlılık ilişkisi kurabilmektedir. Ayrıca daha alt düzeyde teknoloji ile kurulan hidroelektrik ve kömürle işleyen termik santrallerin sadece kuruluş aşamasında dışa bağımlılığı zorunlu kılmasına karşın, işletme sürecindeki denetim olanakları nedeniyle nükleer santrallerde ortadan kaldırılması imkânsız bir dışa bağımlılık yaratılmaktadır.

Ayrıca nükleer enerji üretiminde sabit sermaye/değişken sermaye oranının en üst düzeyde olması, bu teknolojiyi satan tekelere daha yüksek tekel karı olanağa sağlamaktadır.

Metropol ülkeler bağımlı ülkelere nükleer santral satarken bu ülkelerin, Dünya Bankası, Export - Import Bank gibi emperyalist kuruluşlar ve devletten devlete yardım yoluyla açılan kredileri kullanmalarını sağlamaktadırlar. Böylece bağımlı ülkelerin metropollere olan borçları ve dolayısıyla bağımlı ülkeler üzerindeki denetim artmaktadır. Ayrıca borçların faizleri, metropol ülkeler için yatırdıkları sermaye üzerinden bir gelir elde etme yani, bağımlı ülkelerde üretilen değerlere el koyma olanağı sağlamaktadır. Bu yolla metropol ülkeler hem pazar sorununa bir ölçüde çözüm getirmekte, hem de varolan bağımlılık ve sömürü ilişkilerini pekiştirmektedirler.

Metropol ülkelerin nükleer santral kurduğu veya kurmakta olduğu bağımlı ülkelerin sınıfsal yapılarını incelediğimizde ilginç durumlarla karşılaşmaktayız. Söz konusu ülkeler, İran, Arjantin, Güney Kore, Filipinler, Tayvan, Brezilya, Pakistan, Mısır gibi emekçi halkların acımasızca sömürüldüğü

ve baskının alabildiğine yoğun olduğu ülkelerdir.

1973 yılında Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından bağımlı ülkeleri kapsayan bir pazar araştırması yapılmıştır. Söz konusu araştırmanın amaçları şöyle belirtilmektedir : (16)

- a) Nükleer enerji ile ilgilenen «gelişen» ülkelerdeki potansiyel gücü incelemek,
- b) Küçük ve orta büyüklükteki nükleer santraller için incelenen ülkelerdeki talebi belirlemek,
- c) Ele alınan ülkelerde enerji sistemlerinin genişletilmesi programlarının mali gereksinimini saptamak.

İncelenen ülkeler ise şöyle sıralanmaktadır: Türkiye, Yunanistan, Arjantin, Meksika, Jamaika, Şili, Güney Kore, Singapur, Filipinler, Pakistan, Mısır, Tayland, Bengaldeş ve Yugoslavya.

Bu ülkelerin çoğunun niteliği bellidir. Arjantin, Şili, Güney Kore, Pakistan, Filipinler ve Meksika ise «ihracata yönelik sanayi» dallarında uzmanlaşmaya başlamış ülkeler arasındadır. (17)

Söz konusu pazar araştırmasının yapılmasına mali destek sağlayan emperyalist kuruluş ve ülkeler ile bunların yaptıkları yardımlar şöyledir : (18)

	(Dolar)
Almanya	25.000
Inter - American Development Bank	25.000
Dünya Bankası	50.000
Export-Import Bank	75.000
Uluslararası Kalkınma Ajansı (AID)	25.000
Atom Enerjisi Komisyonu	9.950
Toplam	209.950

Emperyalist kuruluşlar araştırmaya yardım ederek metropol ülke tekellerine pazar ve kendilerinin açacakları krediler için zemin hazırlamaktadırlar.

Araştırma sonucunda bağımlı ülkelere kurulması önerilen nükleer santral tipleri küçük ve orta boylar olup çoğunlukla 300, 400 ve 600 MW'lık santrallerdir. Halbuki «Nükleer güç santrallerinin işletilmesi boyutlarının ve dolayısıyla maliyetlerinin santralin büyüklüğüne bağlı olmadığı özel tedbirleri gerekli kılmaktadır.» (19) Zaten araştırmanın amaçlarının araştırma olarak belirtilmişti.

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından önerilen bu santrallerin kurulması durumunda bağımlı ülkelerin dış borçları 15.621 milyon dolar artacaktır. Böylece hem bu değerde mal dışsatımı gerçekleşecek, hem de bağımlı ülkeler daha derin bir bunalımın içine yuvarlanmış olacaklardır.

(16) IAEA, Market Survey for Nuclear Power in Developing Countries, Viyana, 1973, s. 3.

(17) Bakınız TİB Bülteni, «İhracata Yönelik Ekonomi Tartışmaları Üzerine», Ocak 1979.

(18) IAEA, a.g.e., s. V.

TÜRKİYE VE NÜKLEER ENERJİ TUZAĞI

Enerji, üretiminde kullanılan en önemli girdilerden biridir. Bir alt-

(19) 10. Dünya Enerji Konferansı, UNIPED'nin tebliği, s. 5.

yapı yatırımı olan enerji yatırımları üretimin arttırılmasına, dolaşısıyla sermaye birikiminin hızlandırılmasına olanak sağlar. Kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olduğu ülkelerin çoğunda enerji alanına yönelik yatırımlar (enerji üretimi sermaye yoğun yatırımı gerekli kıldığından) devlet tarafından gerçekleştirilerek, tekeli sermayelerin ürettiği metaların maliyetleri düşürülmede, kârların artması sağlanmaktadır.

Türkiye'de kapitalistleşme sürecinde varılan noktaya uygun olarak enerji üretimi de giderek önem kazanmaktadır. Ülkemizde, burjuvazinin uluslararası tekeli sermaye ile ortaklık kurarak giriştiği sanayi yatırımları ile birlikte, özellikle 1950 — 1960 döneminde devletin enerji sektörüne yaptığı yatırımlar artmıştır. Bir yandan hidroelektrik ve termik santraller kurulurken, diğer yandan da enerji tüketiminde petrole giderek ağırlık verilmiştir. Hidroelektrik ve termik santraller metropol ülkelerden ve özellikle Dünya Bankasından alınan kredilerle gerçekleştirilmiştir.

Böylece metropol ülkelerde bulunan sermaye fazlası ihraç edilmiş ve çoğalan borçlar bağımlılığın daha da artmasını sağlamıştır. Bağımlı ülkelerdeki egemen sınıflar ve ortaklık kurdukları metropol tekeli burjuvazisi enerji girdisini kullanarak gerçekleştirdikleri üretim ile daha fazla artık değere el koyma olanağını elde etmişlerdir. Metropol ülkelerin etkisiyle artan petrol tüketimi ise ülke içindeki maden kaynaklarının atıl kalmasına yol açmış ve dışa bağımlılığı arttırmıştır.

Türkiye'de nükleer enerji konusunda ilk çalışmalar Başbakanlığa bağlı Atom Enerjisi Komisyonu-

nun kurulmasıyla başlamıştır. Daha sonra Türkiye Elektrik Kurumu kurulmuş ve bu kuruluşa bağlı Nükleer Enerji Dairesi bir nükleer santral yapımı için hazırlıklara başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'de elektrik enerjisi açığı yıldan yıla artmakta ve bu da tekeli burjuvazinin içine düştüğü bunalımı derinleştirmektedir. Nitekim enerji yetersizliği nedeniyle üretimde aksamalar olmakta ve devlet enerji alanına daha çok yatırım yaparak tekeli burjuvazinin sorununu hafifletmek yolunu tutmaktadır. Aynı yıllarda metropol ülkeler hem geliştirdikleri nükleer santral teknolojisini bağımlı ülkelere tekeli kârıyla satarak bu teknolojinin geliştirilmesinde yaptıkları harcamaları karşılamak istemekte, hem de bu ülkelerdeki gerekli altyapıları kurarak kapitalistleşme süreci ile birlikte bağımlılık ilişkilerini arttırmak amacını gütmekteydiler.

Bu durum aynı zamanda ülkedeki tekeli burjuvazinin çıkarları ile de çakışmaktadır. Metropol ülke tekelleriyle ortak kurulan sanayiler ancak gerekli enerji sağlandığı takdirde üretim yapabileceklerdir. Metropol ülkelerin kendi amaçlarına ulaşabilmek için pazar araştırmaları yaptığından daha önce sözetmiştik. Bu araştırmanın Türkiye ile ilgili bölümünde varılan sonuçta göre Türkiye'de elektrik enerjisine olan talebin fazla olması durumunda kurulması önerilen santraller ve bunların güçleri şöyledir: (20)

1986 yılında	600 MG'lık santral
1987	» 600 MG'lık santral
1988	» 600 ve 800 MG'lık 2 santral
1989	» 600 MG'lık santral

(20) IAEA, a.g.e., s. 100, 101.

Ayrıca yapılan hesaplamalara göre sözkonusu santraller 1989'da da işletmeye açıldığında nükleer enerji üretilen toplam termik enerjinin % 66'sını oluşturacaktır.

Görüldüğü gibi kurulması önerilen santraller küçük boy santraller olup bu güçteki santraller şu anda bile dünyada kurulan en düşük güçteki nükleer enerji üretim santralleridir. Sözkonusu santrallerin kurulabilmesi için Türkiye'nin 394 milyon dolar iç kaynağa, 1.289 milyon dolar dış kaynağa ve nükleer yakıt çevrimi için de 86 milyon dolar dış kaynağa, yani toplam olarak 1,769 m. dolar finansman kaynağına gereksinimi vardır. İç kaynaklardan sağlanması gereken miktarın 3.5 katı kadar dış kaynağın sağlanması gerekmektedir. Dış kaynaklardan sağlanması gereken 1.375 milyon dolar bugün yaklaşık 11.0 milyon dolar olan dış borçları daha da arttıracaktır.

Araştırmada Türkiye'nin elektrik enerjisine olan talebi incelenmekte ve gelecekte üretim ve tüketim arasındaki açığın giderek büyüyeceği öngörülerek, bu açığın nükleer enerji ile kapatılması öğütlenmektedir. Araştırma Türkiye'nin mevcut enerji kaynaklarını olduğundan az göstererek, nükleer enerjiden başka seçenek olmadığını kanıtlamak için hazırlanmıştır. Ayrıca nükleer enerjinin en ucuz enerji kaynağı olduğu savunulurken, bu enerjinin maliyetinin hesaplanmasında çevre kirlenmesi, nükleer santralin ömrünü tamamlaması durumunda parçalanması ve nükleer artıkların saklanması getirdiği ek masraflar gözönüne alınmamakta ve santralin maliyeti olduğundan düşük gösterilmektedir.

Bu gelişmeler sonucunda Türkiye'de 1985'de yapımı tamamlana-

cak 600 MG gücünde bir nükleer santralin kurulması kararlaştırılmıştır. 1975 Eylül ayında ihale için ön hazırlıkları yapmak üzere GAAA (Fransa), Emch-Berger (İsviçre) ve Basler-Hofman (İsviçre) şirketlerinden oluşan bir konsorsiyum ile anlaşma imzalanmıştır. Pilot firma olarak seçilen **Suiselectra** (İsviçre) şirketine sadece ihaleyi hazırlaması için yüksek miktarda döviz ödenmiştir. Daha sonra teklifler alınmış ve değerlendirilmiştir. Teklif veren metropol ülke şirketleri şunlardır : (21)

1. Mitsubishi (Japonya)
2. Alsthom Atlantic (Fransa)
3. Brown Boveri (İsviçre)
4. GIE (İtalya)
5. Amn Impianti (İtalya)
6. Westinghouse (ABD)
7. Stahl Laval (İsviçre)
8. General Electric (İngiltere)
9. KWU (Almanya)
10. Asea-Atom (İsveç)

Bu şirketlerden **Amn Impianti**, iki ayrı teklif vermiş olup her iki teklifte de ABD kökenli **General Electric** tekeliyle işbirliği yapacağını belirtmektedir. **KWU** ise daha önce anlatıldığı gibi Almanya'da **Siemens** ve **AEG** tekellerinin ortaklığıyla kurulmuştur. **Alsthom Atlantic** ise **General Electric** tekeli ile işbirliği yapmaktadır.

İhaleye giren şirketlerin tümü ya emperyalist kuruluşların ya da emperyalist devletlerin açacağı kredilere ilişkin teklifleri de beraberlerinde getirmişlerdir. Örneğin **Westinghouse** verdiği teklif ile birlikte **Export-Import Bank**'ın açacağı krediyi de sunmaktadır.

İhaleyi **Asea - Atom** şirketinin kazandığının açıklanmasından sonra Maliye Bakanlığı ihaleyi gözden

(21) EKSA Bülteni, 4.8.1977

geçireceğini bildirmiş ve bu kez ihaleyi Westinghouse tekelinin alacağı yönünde bir eğilim belirlemiştir. (22)

Bu arada ortaya çıkan ilginç bir gelişme de «Nükleer Silâhların Yayılmasını Önleyen Anlaşma» yı Türkiye'nin geçtiğimiz günlerde imzalamasıdır. Bağımlı ülkelere nükleer santral ve teknoloji satan metropol ülkeler, bu ülkeler üzerinde denetim kurabilmek için bu anlaşmanın imzalanmasını şart koşmaktadırlar. Böylece metropol ülkelerin istekleri yerine getirilmiş ve imzalanan anlaşma yasama organlarından geçirilmiştir.

Bugün Türkiye'de nükleer santrallerin kurulması kararlarına karşı çeşitli tepkiler oluşmaktadır. Bu tepkilerden biri, ilk santralin kurulacağı yer olan Silifke — Akkuyu yöresi halkının sözcülüğünü yüklenen İçel Kooperatifler Birliğinden (İÇKOBİRLİK) gelmiştir. Söz konusu tepkide, her ne kadar dışa bağımlılıktan sözedilse de, ağırlıkla nükleer santralin bu yörede kurulmasının yaratacağı ekolojik sorunlar üzerinde durulmakta ve santralin kuruluş yerinin uygun olmadığı söylenmektedir. Böylece nükleer enerjinin yaratacağı diğer sorunlar görmezlikten gelinerek halkın muhalefeti yanlış yöne kanalize edilmektedir.

Nükleer santral yapımına karşı ikinci tür tepki teknisyenlerden ve bazı meslek odalarından gelmiştir. (23)

Bu tepkiler, nükleer enerjinin ve teknolojinin ileri düzeyde olu-

şundan yola çıkarak, sözkonusu teknolojiden Türkiye'nin de yararlanmasını gerektiğini belirtmekte, bu konuda halkın gösterebileceği muhalefeti bastırmada kendilerinin de yardımcı olabileceklerini, bu konuda kendilerine danışılmasını önermektedirler.

Diğer bir görüşe göre ise nükleer enerji dışa bağımlılığı pekiştireceğinden karşı çıkılmalı ve enerji üretiminde yerli kaynaklardan yararlanılmalıdır.

Bütün bu tepkiler nükleer enerji sorununa dar bir açıdan yaklaşmakta, böylece sorunun bütünselliğini gözardı etmektedir.

Sosyalistlerin meselelere yaklaşımı ise belirli kalıpları içinde, dar çerçeveler içinde kalamaz.

SONUÇ

Yakın zamanlara kadar, Marksistlerin çoğu üretici güçlerin birer ögesi olarak gördükleri bilim ve teknolojinin ideolojik bakımdan tarafsız (nötr) olduğu varsayımıyla, bu güçlerin gelişiminin daima olumlu olduğunu düşünürdü. Kapitalizm olgunlaştıkça, yani «üretici güçler geliştikçe», sosyalizmin üzerine inşa edileceği maddi temel de olgunlaşacağı sanılırdı. Bu nedenle kapitalizm altında üretici güçler ne ölçüde gelişirse, o ölçüde de sosyalizmin inşasının kolaylaşacağı; teknoloji, bilim, insan beceri ve bilgileri ile her türden üretim aracı bu geçişi hızlandıracak ögeler olarak varsayılırdı.

Bu görüşler, Marx'ın gelişen üretici güçlerin kapitalist üretim ilişkileriyle çelişeceği tezinin mekanik bir yorumundan kaynaklanmaktadır. Bu yoruma göre, kapitalist üretim ilişkileri tarafından gelişmeleri kösteklenen üretici güçler önündeki engellerin, kapitalist

(22) Dünya Gazetesi, 17 Şubat 1979.

(23) Örneğin, Fizik Mühendisleri Odası, Nükleer Enerji Raporu, 1978.

devletin ve toplumsal ilişkilerin sosyalist devrimle parçalanmasıyla birlikte, kaldırılacağı ve bir hamlede sosyo-ekonomik gelişim ve büyüme için büyük bir potansiyelelin açığa çıkacağı düşünülmektedir.

Bu ekonomist teze uygun olarak, eldeki tüm üretken kapasitenin ve tüm teknik, profesyonel ve entellektüel becerilerin sosyalizme geçiş döneminde değerli ve yararlı olacağı, dolayısıyla bunların korunması gerektiği savunulmaktadır. Bunlara göre, kapitalizmde asalak ve tahripkâr bir biçimde kullanılan veya hiç kullanılmayan tüm bu üretken kapasite, sosyalizmin siyasal hedeflerine «uygun» bir biçimde toplumun bütünüdürün yararına işe koşulabilecektir.

Bilim ve teknolojinin, üretim süresiyle giderek bütünleşmesinin anti-Marksist çözümlenmesi olan böyle bir tez, kuşkusuz, siyasal bir çözümlenmeyle de bağımlıdır. Bu siyasal çözümlenme, politik düzeyin somut örgütlenmesi olan devleti bir araç olarak görmekte ve bu «nötr-tarafsız» gördüğü aracı, kapitalizmde burjuvazinin kendi amaçları için kullandığını; oysa işçi sınıfı sosyalistlerinin bu aracı kendi sosyalist amaçları için kullanabileceğini öngörmektedir. İşte bu siyasal çözümlenme sonucunda elde edilen siyasal tez «barışçıl geçiş» öngörüsüdür. Bu siyasal tez, hiçbir biçimde kapitalist iş örgütlenmesi ile toplumsal işbölümü veya bunların üzerine kurulu oldukları maddi üretimin teknolojik temelini ortadan kaldırmayı hedef almamaktadır. Bunun yerine, kapitalist üretim ilişkilerinin biçimlendirdiği tüm bu özellikleri «demokratik» nitelikli amaçlar için korumak hedef alınmaktadır. Başka bir deyimle bilimsel bilginin üretim mekanizmaları ile devlet mekanizmasını bir a-

raç olarak gören bu anlayış, kapitalist üretime özgü tüm uzmanlıkları, beceri ve yetenekleri eklemelendikleri biçim ve hiyerarşik yapılarıyla birlikte, ideolojik - kültürel bilimsel ve siyasal öğelerden oluşan bütün bir üst-yapılar devriminden bağımsız olarak ele almakta ve sınıfsız toplum geçiş sürecindeki bir toplumda korunmaya uygun olarak görmektedir.

Böylelikle, kapitalist üretim tarzı çerçevesinde, sermaye açısından üretken olarak görülen herşeyin, sosyalizme geçiş döneminde de üretken olarak kalabileceği (hatta daha da üretkenleşeceği) sonucuna varılmaktadır. (24)

Nitekim bu tezin en hararetle savunucularından olan Sovyet «bilim işçileri» İkinci Paylaşım Savaşından sonra «bilimsel ve teknolojik bir devrim» in olduğunu, bu devrimin bağımlı ülkeleri etkilemesiyle de, bu ülkelerde üretici güçlerin geliştiği, dolayısıyla sosyalizme geçişin koşullarının olgunlaşmakta olduğunu söylemektedirler. Hatta SSCB, bağımlı ülkelere yaptığı yardımlarda da bunu gözeterek, üretici güçleri daha da geliştirmeyi hedeflemektedir.

İkinci Paylaşım Savaşından bu yana teknolojik yeniliklerin hızlandığı kuşku götürmez bir gerçektir; ama bu gelişimi Marksistlerin olumlu olarak değerlendirmesi mümkün değildir.

Bir kere üretici güçler Marx'ta Sovyet «bilim işçileri» nin tanımladığı biçimde tanımlanmamaktadır. Marx'ın emek sürecinin öğeleri olarak getirdiği (1. İnsanın kişisel faaliyeti, 2. Emegın nesnesi, 3.

(24) André Gorz, Division of Labor, «Technology, Techniciom, and Class Struggle».

Emek araçları) gözardı edilerek, bambaşka bir 'üretici güçler' tanımı getirilmektedir. Örneğin; «...toplumun üretici güçleri, toplum tarafından yaratılan üretim araçları ile bu aletleri kullanan ve böylece maddi servetleri üreten insanın tümünden başka bir şey değildir.» (25)

Marx'a göre üretici güçler emek sürecinin öğelerinin belirli, karşılıklı ilişkiler içinde birbirleriyle eklenmesinden oluşur. Yani, sözkonusu öğelerin birbirlerinden bağımsız bir biçimde yanyana konulmalarıyla değil. Bu yüzden 'üretici güçler' tanımını öğelerin kendilerine değil eklenme biçimine tekabül eder. Dolayısıyla üretici güçler her zaman tarihsel olarak belirlenmiş toplumsal bir biçimde varlık bulur, üretim ilişkilerinin «damgasını» taşırlar. Üretici güçler içinde aslanan doğrudan üreticiler (kapitalizmde işçi sınıfı) ile emeğin nesnesi ve araçları arasındaki ilişkinin biçimidir.

Kapitalizmde bu ilişkinin niteliğini Marx şöyle açıklıyor: «Üretim sürecinin akla bağlı güçlerinin el emeğinden ayrılması ve bu güçlerin sermayenin emek üzerindeki kudreti haline gelmesi, daha evvel görülmüş olduğu gibi, makinelerin meydana getirdiği temel üzerine kurulmuş olan büyük endüstride tamamlanır. Yaptığı iş kendisi için ilginçliğini yitirmiş bireysel fabrika işçisinin özel hüneri, makine sisteminde bir araya gelip birleşen ve bu sistemle birlikte patron'un kudretini meydana getiren bilim, muazzam doğal güçler ve kitle halinde yapılan iş önünde sonsuz

(25) Zubritski, Mitroposki, Kerov; İlkel Toplum, Köleci Toplum, Feodal Toplum; S. 26, Sol Yay.; Üçüncü baskı 1974

derecede küçük bir zerrecik gibi yok olur gider.» (26)

Marksistler üretici güçleri «geliştirmekten» değil üretici güçlerin barındırdığı sözünü ettiğimiz ilişkiyi dönüştürmekten yana olabilirler. Çünkü kapitalist üretim ilişkilerinin biçimlendirdiği üretici güçleri geliştirmek üretilen üründe niceliksel bir artış ve işçinin makinenin uzantısı haline geldiği durumu sürdürmekten başka bir şey olamaz.

Üstelik Sovyet «bilim işçileri» nin geliştirdiği Marksizmin ekonomist yorumu üretim ilişkilerini de onun hukuki ifadesi olan mülkiyet ilişkilerine indirgemektedir. Böylece de üretim araçları üzerinde kapitalistlerin özel mülkiyetine son verildiğinde üretim ilişkileri de değişmiş oluyor. Böyle tapuların el değiştirmesiyle üretim ilişkilerinin değişeceğini öngören tez, Marksizm değil, olsa olsa ekonomizm ve onun altındaki revizyonizm olabilir.

Bilimsel ve teknolojik devrim sorununa dönersek, bugün araştırma faaliyetlerinin ve teknolojik yeniliklerin kazandığı hız, «temel» bilimsel araştırmaların özerk gelişmesine dayanmıyor. Tersine öncelikle doğrudan veya dolaylı olarak üretim süreciyle bağıntısı olan araştırmalara dayanmaktadır. Üniversitelerde ve diğer «bağımsız kurumlarda yürütülen araştırmalar, metropol ülkelerde endüstriyel araştırmanın birer uzantısıdır. Örneğin ABD'de üniversite düzeyinde yapılan araştırmaların büyük bir bölümü askeri - endüstriyel komplekslerce ve dev tekelere bağlı vakıflarca finanse edilmektedir. (Örneğin s. 40'da verdiğimiz örneklerdeki gibi)

(26) K. Marx, Kapital 1. Cilt, 2. Kitap, Odak Yay., 1. baskı, s. 86 - 87.

Bugün, temel bilimler alanındaki araştırmalar için yapılan harcamalar, araştırma sonuçlarıyla kârlı yatırımlar yapıp yapılamayacağına bağlıdır. Temel bilimler alanında derinlemesine ve «teorik» olarak yapılacak bir araştırma tekeller açısından teknolojik atımların mümkün görüldüğü alanlarda olmaktadır. Bu yüzden, bilimsel bilgi giderek dengesiz bir biçimde gelişmeye başlamıştır. Üretim sürecinde sermayenin hedeflerinin gerçekleşmesini sağlayacak bilimler gelişirken, halk sağlığı, çalışma koşullarının iyileştirilmesi veya bilginin toplumsallaşmasını sağlayacak araçlar ve yöntemler aynı ölçüde gelişmemiş veya hiç geliştirilmemiştir. (27) Zaten tersi düşünülemezdi. Bugün halkın «ihtiyaçları» olarak düşünülen şeylerin çoğu kapitalist sistemin biçimlendirdiği değerlere göre saptanmaktadır.

Kapitalizmde işgücünün metalaşması, dolayısıyla çalışmanın bir geçim aracı olmaktan öteye gidememesi, fabrika despotizmi, üretim sürecinin niteliği nedeniyle işçinin yaratıcılığının ve hertürlü zihinsel yeteneklerinin gelişmesinin önlenmesi, kapitalist işbölümünün dar sınırları içine hapsedilmiş oluşu işçiyi giderek daha fazla meta-yı tüketmeye itmektir. İşçi «hoşnutsuzluk ve doyumsuzluğunun» kaynağını kapitalist üretim sürecinin niteliğinde onu biçimlendiren üretim ilişkilerinde aramak yerine, kapitalist ideolojinin etkisiyle tepkisini başka noktalara yöneltmekte, «doyumu» daha çok meta tüketerek sağlamaya çalışmaktadır.

Nitekim teknolojik yeniliklerin kaynaklandığı asıl alan da burasıdır. Tekellerin sorunlarından biri olan pazar sorunu nedeniyle bilimsel ve teknolojik çalışmalar 'ü-

(27) André Gorz, a.g.e.

rüne' yöneltilmekte; metaların kullanım değerlerinde hiçbir değişiklik olmaksızın, bunların 'moral yıpranmasını' (28) hızlandırmak amaçlanmaktadır.

Başka bir deyişle, kapitalist üretim tarzınca işe koşulan üretici güçlerin önemli bir bölümü, özellikle bilimsel ve teknik bilgi ile araştırma faaliyetlerinin önemli bir bölümü sermaye birikiminin gerekleriyle bağı açısından işlevsel ve «üretken»dir. Bu nedenle, kitlelerin toplumsal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamaya öncelik verecek bir toplumda bu tür bilimsel ve teknik emek ile bu tür araştırma faaliyetleri gereksiz olabilecektir. Ashnda böyle bir toplum başlangıçta, yaşamın niteliğini geliştirme bilimi halkın hizmetine sunma, endüstriyel çalışma koşullarının yarattığı fiziki ve ruhi yıpranmaları azaltma, çalışmanın doğasının entellektüel ve psikolojik olarak gelişmiş bireylerin fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir biçimde değiştirme konularında zorluklarla karşılaşacaktır.

Dolayısıyla, bilim ve teknoloji ideolojik bakımdan 'tarafsız' olarak nitelenemez. Bunlar burjuvazi tarafından kullanıldıkları amaçlar ve kapitalist sistem içinde yerine getirdikleri işlevlerin yarattığı sınırlar nedeniyle koşullandırılmışlardır. Çünkü sistem, kendi işlevişi mantığına zarar vermeyecek

(28) «Ne var ki, bir makinenin maddi aşınma ve yıpranmasının yanısıra, bir de moral yıpranma diyebileceğimiz bir aşınması vardır. Ya, aynı türden daha ucuz başka makinelerin üretilmesiyle ya da daha iyi makinelerin rekabete girmesiyle, değişim - değerini yitirir.» (K. Marx, Kapital, Cilt 1, S. 433)

bir biçimde çözümlenecek sorular sormaktadır. Bilin ve teknoloji kendilerinden sanayi ve devlet tarafından talep edilenlere karşılık verecek bir biçimde, öncelikler ve hedefler geliştirmektedir.

Kapitalist üretimin koşullarının gereklerine uygun olarak gelişen teknolojiler ister metropolleide, ister bağımlı ülkelerde, emeğin üretkenliğini geliştiriyorsa bu aynı zamanda emeğin sermayenin daha fazla boyunduruğu altına girmekte olduğunu gösterir.

Dolayısıyla nükleer enerjinin bağımlı ülkelerde de kullanımına geçilmesi bir yandan çoklusulu tekelere yeni olanaklar kazandırırken, diğer yandan da emeğin daha yoğun sömürsünü gündeme getirmektedir.

Bugün bağımlı ülkelerde kapitalistleşme sürecinde ulaşılan düzeye uygun olarak sanayilerin daha fazla enerjiye ihtiyacı olabilir. Üstelik Türkiye'de olduğu gibi bırakın üretimin daha da geliştirilmesini mevcut üretim düzeyini korumak dahi güçleşiyor olabilir. Hatta enerjide özkaynaklarla aşılması güç darboğazlar da yaşanıyor olabilir. Unutulmamalıdır ki bunlar burjuvazinin darboğazlarıdır. Bu darboğazların aşılması, açıktır ki, gerek bağımlılık ilişkilerinin daha bir derinleşmesine gerekse de işçi sınıfının zincirlerinin daha bir ağırlaşmasına rağmen olacaktır.

Marksistler bu durumda «daha az» dışa bağımlılık yaratacak alternatifler geliştirmek durumunda değillerdir. Çünkü böylesine bir tavır alış «İhracata Yönelik Ekonomi Tartışmaları Üzerine» adlı makalede eleştirdiğimiz «kalkınmacı sorunsalın» içinde yer alıp, adeta burjuvaziye «dışardan bilinç götürmek» olacaktır. Bu konu üzerinde yapılan tartışmalar, sorunu bu reformist sorunsalın dar sınırları içi-

ne hapsedmekte, bu sorunsalı oluşturan kavram ve nosyonlar veri alınıp kullanıldığından sonuçta bir ters bilinçlenme üretmekte ve böylece burjuvazinin ulaştığı aynı sonuçlara ulaşılmaktadır. Ekolojik, teknolojik, hümanist, «üretici güçleri geliştirici» ve bölgeci kavramlarla yapılan «eleştiriler» ve bu bağlamda öne sürülen «çözüm» önerileri, bütün «bağımsızlıkçı» görünümüne rağmen emeğin sermaye tarafından sömürülmesi sürecini gözardı ettiği için, son çözümlenmede sermayeye hizmet etmektedir. İşte bu ters-bilinçlenme ortamı tarafından kuşatılan Marksist hareket öncelikle bu reformist kuşatmayı dağıtmalıdır. Bu konudaki burjuva yanılgılara bir son vererek, işçi sınıfının kendisini ve kendisiyle birlikte tüm emekçi halkı kapitalist sömürden kurtarmasının tek yolunun devrim olduğu kavranmalı ve bütün toplumsal gelişmeler, gerçeklikler, emekçi halkın siyasi iktidar mücadelesi 'nihai amacı' ekseninde düşünülmeli, bunların bu hedefle köprüleri kurulmalıdır.

Sonuç olarak, devrimcilerin, ülkemizde nükleer santrallerin kurulmasını, «üretici güçleri geliştiriyor» mantığı ile onaylaması ve desteklemesi asla sözkonusu olamaz. Ama devrimcilerin bu santrallere karşı çıkışı; işçi sınıfının siyasi mücadelesinden soyutlanmış bir biçimde, sadece, ekolojik ve/veya dışa bağımlılık gibi dar perspektiflerle de sınırlandırılmaz.

Ayrıca unutulmamalıdır ki, bu santraller ile enerji krizi çözümlense bile, emeğin sermaye tarafından sömürüsü azalmayacak, tersine yoğunlaşacak ve sermayenin emek üzerindeki egemenliği artacaktır. Devrimcilerin kapitalizmin türev sorunlarına çözüm önermesi düşünülemez, çünkü devrimciler kapitalizmin bizzat kendisine karşıdır.

Bugün için ticari olarak kullanılan nükleer enerji, atomların çekirdeğinde saklı bulunan enerjinin açığa çıkarılmasıyla elde edilmektedir. Fizikte nükleer fizyon diye adlandırılan bugünkü teknoloji uranyum çekirdeklerinin nötronlarla bombardıman edilerek parçalanmasına dayanmaktadır.

Herhangi bir atom çekirdeğinde yer alan (pozitif elektrik yüklü) proton ve (yüksüz olan) nötronlar ile bunun çevresinde yer alan (negatif elektrik yüklü) elektronlardan oluşur.

Uranyum 235 (x) gibi ağır atom çekirdeğine sahip bir maddenin nötronlarla bombardıman edilmesi sonucunda çekirdek ikiye bölünmekte ve çok büyük bir enerji açığa çıkmaktadır.

Uranyumun parçalanması aynı zamanda başka nötronları da açığa çıkarmakta ve bu nötronlar diğer uranyum atomlarını da parçalayarak zincirleme bir reaksiyona yol açmaktadır. Bazı uranyum-238 atomları ise parçalanmamakta ve nötronları emerek daha ağır ele-

manlara; örneğin, plutonyum 239'a dönüştürmektedir.

Fizyon olayı sonucunda yaratılan elemanlardan bazıları kararlı yapılara sahip değildir. Bunlar ışıma yoluyla bazı başka parçacıklarında ortaya çıkmasına neden olurlar. Bu ışımlar canlıların dozu ve genetik yapılarını bozabilme özelliğine sahiptir.

Büyük bir nükleer santralin fizyon reaktörü çapı 3 metreden, yüksekliği ise 15 metreden daha fazla olan basınçlı bir odadır. Bu reaktörün duvarları genellikle en az 20 cm kalınlığında çelikten yapılmıştır. Yaklaşık yüz ton uranyum yakıtı bu odanın içine yerleştirilir.

Yakıt genellikle silindirik uranyum dioksit topaklarından oluşur. Bu topaklar zirkonyum alaşımından yapılmış 4 metrelik çubukların içine konulur. Büyük bir reaktörde bu çubuklardan (50-200 çubuktan oluşan demetler halinde) yaklaşık 40.000 tane bulunur.

Yaygın olarak işletmeye açılan reaktörlerin çoğunda zincirleme reaksiyonu kontrol altında tutabilmek, yani yakıtı soğutmak ve nötronları yavaşlatmak için, basınçlı su kullanılmaktadır.

Zincirleme reaksiyonun yarattığı enerji, reaktörün çekirdeğinin çevresinde dolaşan suyu ısıtarak, ortaya çıkan enerjiyi elektrik enerjisine dönüştüren jeneratörün dönmeye yol açan buharın oluşmasını sağlar.

Ayrıca reaktördeki fizyon oranını belli bir düzeyde tutabilmek için yakıt demetlerinin arasına indirilip, çıkartılabilecek boron veya kadmiyum'dan yapılmış, nötronları emebilen kontrol çubukları kullanılmaktadır.

- (x) Doğal uranyum, Uranyum-235 ve Uranyum-238'den oluşmaktadır. Bunlar neutron ve proton sayılarının toplamlarının farklı olması bakımından ayrı özellikler gösteren iki benzer elemandır. Nükleer fizyonda kullanılan uranyum-235 doğal uranyumun ancak % 0,71'ini oluşturmaktadır. Bu yüzden doğal uranyum ancak içindeki uranyum-235 oranı yükseltildikten sonra yakıt olarak kullanılmaktadır. Bu işleme «zenginleştirme» adı verilmektedir.

Nükleer Santral Tipleri :

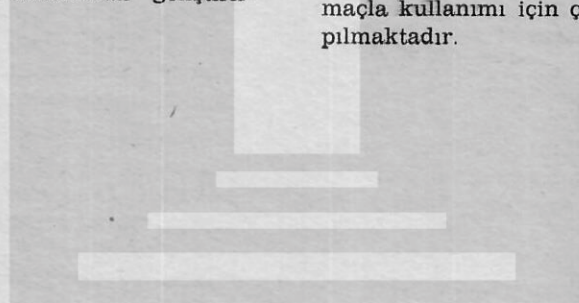
Bugüne kadar geliştirilmiş nükleer santral tipleri şunlardır :

1) **Hafif sulu reaktörler (LWR):** En yaygın reaktör tipidir. Bu tip reaktörler soğutucu devrelerine göre basınçlı su soğutuculu reaktörler (PWR) ve kaynar su soğutuculu reaktörler (BWR) olmak üzere ikiye ayrılır. Bu tip reaktörlerde kullanılan yakıtta kalan U-235 ve elde edilen plutonyum yeniden işlenerek yakıt olarak kullanılabilir. Gelecekte hafif sulu reaktörlerin daha da yaygınlaşacağı tahmin edilmektedir. Bu tür reaktörler yakıt olarak zenginleştirilmiş uranyum kullanmaktadır ve uranyumun zenginleştirilmesi yalnızca metropol ülkelerde yapılabildiği için sözkonusu reaktörlerde yakıtta da dışa bağımlılık sözkonusudur. Hafif sulu reaktörler ABD'de geliştirilmiş olup bunlardan basınçlı su soğutuculu reaktörler **Westinghouse** tekeli tarafından, kaynar su soğutuculu reaktörler ise **General Electric** tekeli tarafından geliştirilmiştir.

2) **Ağır sulu reaktörler :** Bu tip reaktörler Kanada'da geliştirilmiştir ve en büyük üstünlükleri doğal uranyum ile çalışabilmeleridir. Bu reaktörlerde soğutucu olarak ağır su kullanılmaktadır.

3) **Gaz soğutucu reaktörler:** İlk kez İngiltere'de kurulan bu tip reaktörler daha sonra Fransa'da yaygınlaşmıştır. Fakat ABD'nin geliştiremediği hafif sulu reaktörlerle rekabet edememiş ve kurulmaları durdurulmuştur.

4) **Hızlı üretken reaktörler (FBR):** Bu tip reaktörlerin geliştirilmesi çalışmaları 1973'deki petrol krizinden sonra metropol ülkelerde hız kazanmıştır. Hızlı üretken reaktörlerin en önemli özelliği reaktör çalışırken tüketilen yakıttan daha fazla yakıt üretebilmesidir. Ayrıca bu tür reaktörler termik reaktörlerde üretilen enerjinin 70 katı kadar enerji üretebilmektedir. Hızlı üretken reaktörlerin ticari amaçla kullanımı için çalışmalar yapılmaktadır.

TÜSTAV

RESİMLİ EĞİTİM DİZİLERİ

- **EMPERYALİZM**
- **PAHALILIK**

TİB YAYINLARI No.: 21

**TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL GELİŞME VE
SIYASAL BUNALIM**

Doğu ERGİL

- Devlet ve Sınıflar İlişkisi ● Cumhuriyet Döneminde
- 1950 Sonrasında Emperyalizmle İlişkiler ve Devlet
- Türkiye'de Sınıfların Örgütlenme Düzeyi ● Parla-
mento'nun Sınıfsal Yapısı ● Siyasi Bunalımın Kaynağı.

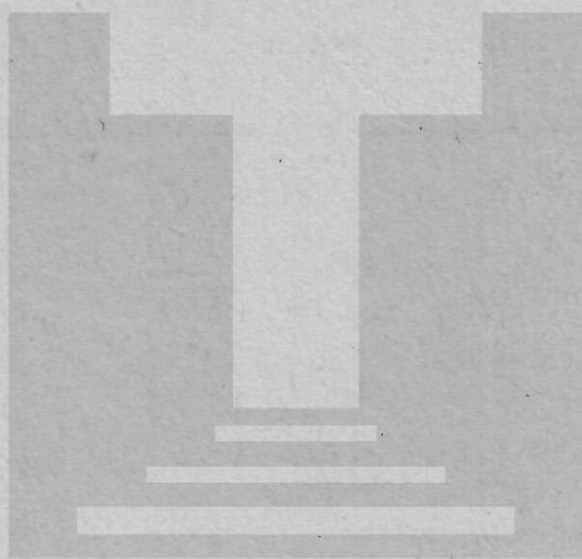
TİB YAYINLARI No.: 22

Aylık Bültenden

SEÇME YAZILAR 1

Kapitalizmin Devreyi Buhranları, Stagflasyon/Tarım
Buhranları/Kalkınma Sorunu/Ekonomik Planlama ve
Kapitalizm/Devalüasyon/Emperyalizmin Askeri
Strateji/Militarizm

TÜSTAV

TÜSTAV

YAKINDA ÇIKIYOR
TİB YAYINLARI No : 23

Aylık Bültenden
SEÇME YAZILAR 2

CHP Hükümeti ve Son Siyasal Gelişmeler/Ecevit Hükümetinin Ekonomik Uygulamaları Üzerine/Vergilerdeki Düzenlemeler Üzerine/«Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Kanun Tasarısı» Üzerine Görüşler/Kapitalist İşletmelerde Yönetim, «Yöneticiler» ve İşçi Sınıfı/«Toplumsal Anlaşma» ve «İşçinin Yönetime Katılması» Üzerine/«Alternatif Yönetim Kurumları» İşyeri Komiteleri ve Yeraltı Maden-İş/Dördüncü Plan Stratejisi ve Ecevit Hükümeti Üzerine.

GÖN :

TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ
AYLIK BÜLTENİ

KARANFİL SOK. 14/10
KIZILAY - ANKARA

Fiyatı : 10 TL.

TÜSTAV